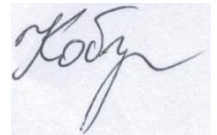

Міністерство освіти і науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

КОБЗЕЙ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 821.161.2.09"19"

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО
У СИНКРЕТИЧНОМУ ПОЛІ МОДЕРНІЗМУ

10.01.01 – українська література

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Київ–2026

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Центральнотериторіальному державному університеті імені Володимира Винниченка, Міністерство науки і освіти України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Михида Сергій Павлович,
Обласна універсальна наукова бібліотека імені
Дмитра Чижевського, м. Кропивницький,
доктор філологічних наук, професор,
головний фахівець відділу рідкісних і цінних
видань.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мафтин Наталія Василівна,
Карпатський національний університет імені
Василя Стефаника,
професор кафедри української літератури;

доктор філологічних наук, професор
Вірченко Тетяна Ігорівна,
Київський столичний університет імені Бориса
Грінченка,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства;

доктор філологічних наук, професор
Варданян Марина Володимирівна,
Криворізький державний педагогічний
університет,
професор кафедри перекладу та слов'янської
філології

Захист відбудеться 11 лютого 2026 року об годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка за адресою: вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського столичного університету імені Бориса Грінченка за адресою: вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, м. Київ та на офіційному сайті Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Реферат розіслано січня 2026 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, професор

О. О. Бровко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В українській літературі першої половини ХХ століття постать темпераментного і контроверсійного Володимира Винниченка залишила унікальний слід: його творчість, у якій синтезувалися різні художні стилі та відбувалися експерименти з формою і внутрішнім світом персонажів, демонструвала особливий художній світ, де на впізнаваному соціально-політичному тлі традиційні поняття індивідуальності, моралі та психології суттєво трансформувалися, а духовні, світоглядні, етичні та естетичні кризи ставали видимими. Вдало поєднуючи риси неореалізму, натуралізму, імпресіонізму, символізму, експресіонізму і навіть раннього екзистенціалізму, письменник представив синкретичну природу модернізму та не лише істотно вплинув на формування вітчизняного модерного світогляду, а й заклав підвалини українського національного проекту напрямку у європейському культурному контексті, який наразі ще й досі цілісно не вивчений і без якого картина поступального руху нашої культури виглядає недомальованою. Щоб заповнити цю прогалину, вкрай важливо поглянути на літературну творчість Винниченка під синкретичним кутом і разом з нею осмислити багатовимірність української модерної традиції.

Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислити український модерністський феномен як цілісне, внутрішньо диференційоване культурне явище, що поєднало національну художню традицію та європейські інтелектуальні впливи. В такому контексті вивчення синкретизму творчого методу Винниченка залишається відкритим і не до кінця систематизованим, а його художньо-естетична концепція модернізму все ще потребує комплексного аналізу, щоб представити в ній автора, який творив у полі складного перетину різних мистецьких тенденцій і там формував власну синкретичну систему художнього мислення.

Дослідженням творчості Володимира Винниченка у різні періоди займалися знакові для українського літературознавства персоналії: Володимир Панченко, Леонід Куценко, Григорій Ключек, Василь Марко, Сергій Михида, Оксана Гольник, Світлана Присяжнюк, Марина Ковалик, Віктор Гуменюк, Микола Жулинський, Лариса Мороз, Галина Сиваченко, Марина Варданян, Галина Баран, Олександр Гожик, Лідія Голомб, Людмила Дем'янівська, Ніла Зборовська, Марія Зубрицька, Михайло Кудрявцев, Тетяна Маслянчук, Ніна Михальчук, Дмитро Наливайко, Богдан Пастух, Наталія Шумило, Павло Федченко, Валентина Харкун та багато інших. Усі вони розглядали художній світ письменника у найрізноманітніших аспектах – від філософсько-етичної проблематики до поезики психологізму і тілесності. Вивчали його «чесність з собою», говорили про моральні кризи, проблему вибору, гендер, колективну та індивідуальну відповідальність. Однак комплексного трактування Винниченкової літературної спадщини як унікального простору для художнього

синкретизму, що поєднав різні культурні коди з філософськими ідеями та естетичним формами, не представили.

Свого часу Соломія Павличко високо оцінила Винниченкову спробу поєднати індивідуальну свободу з націоналізмом і підтвердила зв'язок модернізму та національної самосвідомості. Тамара Гундорова побачила у модернізмі Винниченка європейський контекст, натякаючи на ознаках «українського ніцшеанства» та «естетики кризи» у його прозі. За Володимиром Панченком, його мислення складалося із психологічного аналізу, філософської рефлексії та соціального експерименту, тому позиціонувалося як синтетична модель. А для Лариси Мороз і Ніли Зборовської він був письменником-інтелектуалом, який намагався урівноважити тіло і дух, інстинкт та ідею, суспільство й індивіда, розум і почуття. Такі дослідницькі інтерпретації свідчать, що літературний феномен Винниченка неможливо редукувати лише до одного напрямку – увесь його художній світ репрезентує модерністське мислення як цілість, де вільно співіснують різні естетичні парадигми.

Для сучасного модернізмознавства знаковими є поняття «антропологічна криза», «постгуманізм», «діалог культур», «мультикультуралізм», «інтертекстуальність», «інтермедіальність» та «синкретизм». Творчість Винниченка в такому контексті виглядає напрочуд органічно: в ній жанри і стилі змішуються з філософськими моделями, а з мистецьких, наукових, політичних і моральних діалогів формуються оригінальні естетичні системи. Не випадково Віра Агеєва називає Винниченка культурним аналітиком, що випередив час, моделюючи «антропологію модерної людини» на українському ґрунті. Саме тому обраний нами синкретичний підхід як ключовий методологічний принцип дисертації дає змогу не лише систематизувати дослідницькі надбання винниченкознавства, а й репрезентувати творчість письменника в порівняльно-літературній, психологічній, соціокультурній та естетичній перспективах, що є надзвичайно актуальними для сучасного літературознавства.

Об'єктом нашого дослідження стала літературна спадщина Володимира Винниченка в контексті європейського модернізму та культурно-мистецьких викликів доби. Предметом – інтеграція естетичних, філософських, соціокультурних та ідеологічних кодів модернізму в синкретичній моделі художньої творчості Володимира Винниченка.

Метою роботи є комплексне осмислення літературної спадщини Володимира Винниченка як цілісного феномена модерністського мислення, що поєднує динаміку світоглядних трансформацій з інтермедіальними та культурологічними зв'язками у контексті світової модерної літератури та мистецького процесу початку ХХ століття.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати культурно-історичну специфіку європейського модернізму та його стилістичні, тематичні й ідейні ознаки;
- визначити ключові чинники розвитку модерністського напрямку та його хронологічні межі;

- розкрити поняття *синкретизм* та з'ясувати особливості українського модернізму;
- реконструювати Винниченкову модель модернізму та виділити її складові;
- проаналізувати соціальні та політичні концепції письменника у контексті модерного антропологічного досвіду епохи зламу віків;
- дослідити зміст основних естетичних категорій модернізму та специфіку художніх уподобань Володимира Винниченка;
- розглянути проблему взаємодії різних видів мистецтва в літературі модернізму та її реалізацію у творчості українського письменника;
- визначити часопросторові характеристики художніх пошуків модерністів та творчості Винниченка;
- узагальнити синкретичні тенденції творчості Винниченка та її взаємозв'язок із європейським модернізмом, з урахуванням національної ідентичності та політичного контексту.

Теоретико-методологічну базу дисертації склали дослідження тих вітчизняних авторів, які всебічно розглядали постать і творчість Володимира Винниченка. Серед них: К. Алексєєва, Н. Алексєєнко, С. Барабаш, Г. Баран, Г. Бежнар, Н. Блохіна, О. Брайко, О. Буряк, М. Варданян, О. Вовк, І. Гайванович, С. Гальченко, О. Гнідан, Л. Голомб, В. Гуменюк, Т. Гундорова, Н. Гусак, Л. Дем'янівська, Т. Денисюк, С. Жила, М. Жулинський, Г. Клочек, М. Ковалик, О. Козій, Т. Кознарський, Г. Костюк, Є. Лащик, Л. Левчук, В. Марко, Н. Михальчук, С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко, Б. Пастух, С. Погорілий, Т. Свербілова, Г. Сиваченко, В. Солдатенко, М. Сорока, О. Федорук, В. Харкун, О. Чепурко. Окремо виділяємо праці українських модернізмознавців: В. Агєєвої, Є. Волощук, Б. Бігуна, Т. Гребенюк, Т. Гундорової, Т. Залеської-Онишкевич, Л. Зборовської, Н. Коваленко, Р. Мовчан, М. Моклиці, М. Наєнка, С. Павличко, Я. Поліщука; провідних філософів, психологів і соціологів світу: К. Грейвса, І. Канта, Ф. Ніцше, Е. Саїда, А. Тойбні, З. Фрейда, М. Фуко, Ф. Фукуями, Ю. Харарі, О. Шпенглера, К. Юнга, а також авторитетних зарубіжних дослідників модернізму: П. Адкінса, Б. Аттеберрі, К. Букера, М. Бредбері, К. Деттмара, А. Ейстейнссона, Д. Макфарлейна, Г. Клейса, Б. Флемінга, С. Фрідман, П. Сент-Амура та інших.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання окреслених завдань дисертації нами було застосовано такий інструментарій методів дослідження: психопоетикальний (дав змогу дослідити, як психологічні особливості Володимира Винниченка та його персонажів реалізуються через мову, стиль, художні образи, структуру тексту та показати, що модерністська творчість письменника є надзвичайно плідним полем для такого аналізу, адже в ній поєднуються глибокі психологічні конфлікти, моральні дилеми, експерименти зі свідомістю та художня форма, що активно відображає індивідуальні внутрішні драми літературних героїв), культурно-історичний (дозволив розглядати модерністську творчість Володимира Винниченка в контексті епохи глобальних змін, простежити вплив суспільно-політичних,

науково-технічних і культурно-мистецьких перетворень на художній світ письменника та його способи інтерпретації дійсності), порівняльно-генетичний (для представлення генетичних зв'язків фольклорних та літературних традицій), біографічний (виявив, що особистий життєвий досвід автора став визначальним чинником його художньої творчості і мав безпосередній вплив на формування світогляду Винниченка-письменника, художника та політика), метод системного аналізу (сприяв подвійному розглядові історичного розвитку модернізму та основних дефініцій напрямку крізь призму англomовного й українського модернізмознавства, а в його межах ще й діаспорного і материкового погляду на особистість автора та ті творчі новації, які він успішно застосовував), інтермедіальний (допоміг створити «карту» міжмистецьких кореляцій та показав продуктивність літературно-живописних, музичних і скульптурних взаємозв'язків). За допомогою елементів рецептивної естетики та герменевтики ми розглядали модерністський текст Винниченка як цілісну структуру, відкриту для множинного перепрочитання, розкодовували та інтерпретували його авторські задуми й окреслили естетичні смаки. В процесі ж безпосереднього аналізу художніх текстів письменника використовували історико-літературний, описовий, структурний, семантичний та порівняльний методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше:

- здійснено концептуальне дослідження творчості Володимира Винниченка як синкретичної моделі модернізму, що поєднує елементи українського та європейського модернізму у власному переосмисленому варіанті;
- проаналізовано еволюційний розвиток модернізму крізь призму теорії циклів Освальда Шпенглера та «Спіральної динаміки» Клера Грейвза, визначено ключові рівні розвитку наряду та особливості формування художнього світогляду письменника;
- запроваджено концепцію буквального, метафоричного та гіпотетичного погляду на модернізм Винниченка та окреслено просторові межі його творчості;
- встановлено вплив соціальних, політичних та естетичних чинників епохи (війн, революцій, урбанізації, технологічних змін, трансформації цінностей) на формування українського та світового модернізму і на творчість Володимира Винниченка;
- представлено українсько-китайські (Винниченка – Лу Сін, Лао Ше), українсько-японські (Винниченко–Кадзуо Ішігуро) та українсько-американські (Винниченко–Кен Кізі) літературні кореляції, що демонструють взаємодію різнорідних культур і дозволяють виявити спільні точки дотику між аналізованими творами;
- розроблено «карту» модерністських міжмистецьких взаємозв'язків у творчості Винниченка на рівні література–живопис–скульптура–музика та з'ясовано вплив Клода Моне на письменника і його художні твори;
- досліджено специфіку модерністського хронотопу українського письменника, виділено цикл як нову темпоральну характеристику та

варіативність просторового сприйняття як результат соціальної та психологічної інтерпретації досвіду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в освітньому процесі та літературознавчих студіях. Матеріали та висновки дослідження можуть слугувати основою для поглибленого вивчення українського модернізму в університетських курсах з історії української літератури XX століття, зокрема в частині, присвяченій творчості Володимира Винниченка. Запропоновані підходи до аналізу синкретичної моделі модернізму українського письменника будуть корисними для викладачів, студентів та дослідників під час підготовки лекцій, рефератів, наукових статей та виступів на конференціях. Результати дослідження стануть методологічною базою для інтерпретації творів інших українських письменників-модерністів, в художньому доробку яких теж поєдналися різноманітні ідейно-стильові парадигми. Аналіз синкретизму модерністської моделі Володимира Винниченка сприятиме переосмисленню його місця в літературному процесі та відкриє нові можливості для популяризації його творчості в сучасному культурному просторі. Таким чином, дисертація має прикладне значення й не лише поглибить наукове розуміння специфіки українського модернізму, а й формуватиме національно-культурну ідентичність, синкретизм мислення, естетичні смаки та допоможе ширше осмислити українську літературну традицію в умовах сучасних викликів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібною науковою працею. Усі її ключові ідеї, положення, наукова новизна, висновки та результати дослідження отримані і сформульовані авторкою самостійно; з опублікованих у співавторстві статей використано лише результати розробок здобувачки. Використання будь-яких праць та ідей інших авторів супроводжується відповідними посиланнями.

Апробація роботи. Результати дослідження викладені у виступах на таких наукових конференціях та читаннях: IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки» (Київ, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку» (Одеса, 2019); III Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та концепції» (Київ, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта та суспільство: актуальні проблеми теорії та практики» (Житомир, 2022); III Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Trends in The Development of Science and Technology» (Інсбрук, Австрія, 2022); I Міжнародній науковій конференції «Innovative scientific research» (Торонто, Канада, 2022); XXIV Міжнародній науково-практичній конференції «Current scientific opinions on the development of current education» (Мілан, Італія, 2023); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (Київ, 2023); II Міжнародній науково-практичній конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (Кропивницький, 2023); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Динаміка української літератури і фольклористики та їх викладання у вищій школі» (Київ, 2024); XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ : дослідження та

викладання» (Кропивницький, 2024); XI Міжнародній науковій конференції «Художні феномени в історії та сучасності» (Харків, 2025); Всеукраїнській (з міжнародною участю) науковій онлайн-конференції «Літературний процес: фемінний і маскулінний дискурси» (Київ, 2025); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Корпанюківські читання. Українська література в діалозі з історією і світом» (Переяслав, 2025); Науковому семінарі «Ренесанс 1920-х: ідеологія і естетика. Пере-со-творення історії» (Київ, 2025).

Публікації. Основні положення дослідження відображені у 33 публікаціях (28 – одноосібних, 5 – у співавторстві), з-поміж яких: 1 – розділ у міжнародній колективній монографії, 5 – статті, що індексуються міжнародними наукометричними базами даних Scopus та Web of Science (2 одноосібні, 3 – у співавторстві), 15 – статті у фахових наукових виданнях України категорії «Б» (13 одноосібні, 2 – у співавторстві), 3 – статті у періодичних наукових виданнях держав, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу, 9 – публікації в інших виданнях, зокрема у збірниках матеріалів конференцій.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 399 сторінок, із них 334 сторінки основного тексту. Джерельна база дослідження нараховує 501 позицію.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження та його актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет і методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи; висвітлено відомості про апробацію отриманих результатів та особистий внесок здобувачки щодо опублікованих праць; вказано структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ **«Модернізм: ретроспектива / перспектива»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі *1.1. «Глобальні виміри модернізму»* охарактеризовано модернізм як культурне, художнє та інтелектуальне явище, що гостро відреагувало на індустріалізм, урбанізм та глибоку духовну кризу епохи зламу віків і стало феноменом не лише європейського масштабу, а й універсальним кодом оновлення та переосмислення традиційного художнього мислення. Саме тому поява його на українському ґрунті була цілком закономірною, а творчість Володимира Винниченка, інтерпретуючи модерністський світогляд крізь призму націоналізму та філософії, майстерно ілюструє интенції на пряму, демонструючи поєднання раціонального з інтуїтивним, логічного з асоціативним, свідомого з підсвідомим, соціального з екзистенційним. Український експериментатор прагнув показати нове бачення світу через внутрішні стани своїх персонажів, їх свідомість, конфлікти, які відбувалися на стиках розуму і моралі, соціуму та особистості, а отже, проявляв універсальні модерністські тенденції – показати

хаос сучасності. Через це, в контексті глобальних горизонтів модернізму наголошено, що українська література ці горизонти не запозичувала, а власними мистецькими зусиллями творила їх «зсередини» – головно руками Винниченка.

Для наукового обґрунтування модернізму не лише як літературного феномену, а й як культурної стадії широкого цивілізаційного процесу, використано історіософські концепції Освальда Шпенглера та Арнольда Тойнбі, які показують циклічність розвитку культур і в межах цього руху демонструють місце мистецтва. Ставши «фазою надлому», модернізм задекларував розрив із традиційними формами та умовностями в літературі та за допомогою експерименту конструював нові художні техніки і стилі. Особливо виразно вони проявилися у Винниченка, що перетворив модернізм на інтелектуальне підґрунтя, на якому сформував власну філософію мистецтва і людини в ньому. Модерністське й власне Винниченкове прагнення «виростити» нове вилилося у найбільш впізнавані ознаки або дефініції напряму (раціоналізм, індивідуалізм, експеримент, інтертекстуальність, «множинність» та «паралакс»), що характеризують його як цілісний, теоретично-обґрунтований феномен.

Визначено, що канву модерністських наративів переповнили сплетіння найрізноманітніших тем: ідентичності, відчуження, розчарування, внутрішнього неспокою, статі, класу, наслідків індустріалізації, урбанізації та війни. А ще характерною рисою європейського модернізму стало взаємопроникнення творчих ідей із зовнішніх культурних та літературних контекстів, що свідчило про вихід напряму за межі географічних кордонів і колосальний вплив на письменницьку аудиторію в усьому світі.

У підрозділі 1.2. *«Модель “спіральної динаміки” у дослідженні еволюції модернізму»* назву напряму витлумачено як пам'ять, яку у XXI столітті доцільно реконструювати, використовуючи доступні нам інновації.

Констатовано, що розвиток модернізму – це динамічний (рухливий) процес, який ми порівняли з соціально-еволюційною теорією американського психолога Клера Грейвса, що у другій половині XX століття розробив модель поетапного розвитку людства, яку успішно можна застосовувати для аналізу окремих суспільств, організацій і навіть – літературних напрямів. На думку вченого, людству притаманне парадигмальне бачення світу. Воно визначає спосіб досягнення дійсності, механізми життєорганізації та прийняття рішень і може змінюватися залежно від середовища та умов. Нібито на восьми унікальних парадигмах, що відрізняються набором цінностей, типом мислення, культурою, мотивацією та передбачуваною поведінкою, свідомість отримує новий виток, базуючись на здобутках попереднього. Кінцевий «пункт призначення» – глобальне лідерство, досягти якого неможливо, не пройшовши всіх рівнів. Кожен непройдений вигин спіралі – це таємниця, хаос і глобальні життєві завдання, вирішення яких формує нове мислення і новий етап лідерського «дозрівання».

У розрізі аналізу модерністської творчості Володимира Винниченка, використання такої моделі особливо продуктивне. Воно демонструє, що художнє мислення письменника – це не лише динаміка модерністського світогляду, а ще

й можливість піднятися на новий виток, на якому, ймовірно, відбувається синтез індивідуального із соціальним. Позиціонуючись як майже столітній феномен в історії розвитку культури, навколо якого роками не стихають наукові дискусії і багато хто вважає, що він ще й досі триває, модернізм, за словами німецького філософа Юргена Хабермаса, став «проектом сучасності», зорієнтованим на «тут» і «зараз», який потребує постійного оновлення і просто ніколи не може закінчитися. В його пріоритеті завжди буде новизна, актуальність і мода. Це такий собі варіант відчайдушного трудоголіка, який постійно біжить естафету і вже просто не може зупинитися на досягнутому (на певному витку чи рівні). На кожному етапі він перемагає ціною людських втрат і розпорошення ідей, багато імен і явищ залишає позаду, але не полишає бажання жити в часі і творити цей час. Тому наше припущення, що модернізм пройшов усі витки Spiral Dynamics, є цілком обґрунтованим. Якщо ж його еволюція триває ще й досі, то згодом можуть окреслитися нові рівні розвитку, які теж треба буде осмислити із позицій інтелектуального та культурного розвитку. В такому контексті літературна діяльність Володимира Винниченка проявляє модерністську здатність реагувати на зміни та в художній формі їх відображати, через поєднання індивідуального мислення та універсальних тенденцій культурного поступу.

У підрозділі 1.3. *«Український модернізм у контексті синкретизму: до локаційного підходу»* культурну ситуацію в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. визначено такою, що розвивалася під знаком модернізму, який у часі співпав з європейським і набув ознак цілісної синкретичної художньо-інтелектуальної системи, відкритої до багатостороннього діалогу та спроможної подолати наростаюче відчуття тотальної кризи, що стало масовим і загрозливим. Специфіка його художньої творчості демонструвала розрив із попереднім історичним досвідом, утверджувала нове бачення мистецтва, тяжіла до умовності (схематизації, абстрактності) стилю.

Український модерний «спалах» своєю націленістю на революцію (швидку радикальну зміну), експеримент, прогрес, антропоцентризм та індивідуалізм дуже схожий на європейський. Щоправда, статус колонії, що за твердженням багатьох істориків, закріпився за Україною з 1243 року, коли розпалася Київська Русь, і тепер, з одного боку, ще й досі не дає нам на повну силу відчувати себе європейцями (не географічно, а духовно), а з іншого – визначає наш унікальний літературний процес. Справа в тому, що коли письменники вільної Європи закликали до реорганізації традиційного художнього сприйняття, наші – засобами літератури боролися за збереження національної ідеї. Твердження ж англомовної риторики, що модернізм завжди «стурбований» національністю, політикою та ідентичністю, необхідно сприймати не як вказівку типовості українського модернізму, як і будь-якого іншого національного, а як доказ глобальності наряду, для якого важливим і унікальним є кожен «голос».

Глобальний модернізм – це щось на кшталт Гетівської «Weltliteratur», але вже в «осучасненому» вигляді, що уможливорює міжкультурне розуміння і посилює міжнародний літературний обмін, спричинений модернізацією. Стає цілком очевидним, що будь-яка література може розвиватися у двох системах

координат – *закритій (діахронічній)*, де визначальним є спадкоємство історії, традицій, цінностей, естетичних орієнтирів, а стилеві й формальні варіації допускаються в межах власної культурної ідентичності та *відкритій (синхронічній)*, коли найхарактерніші риси однієї культури збагачуються здобутками суміжних, утворюючи складні інтерпретації та взаємодії. Процес наближення однієї літератури до іншої та встановлення з нею зовнішніх зв'язків і є літературним синкретизмом. Отже, унікальність нашого українського модернізму визначається синкретичною здатністю будувати власний націоналізм на впізнаваному і зрозумілому європейському тлі, стаючи тим самим яскравою частиною всесвітнього феномена під назвою глобальний модернізм.

У наш час дослідженнями глобальності / глобалізації в сучасному літературознавстві займаються відносно молоді постколоніальні студії, головним завданням яких є розгляд множинних модерностей крізь призму історичного розвитку суспільства. Вони аналізують антиколоніальні прояви націоналізму та парадоксальність так званого розчинення національних ідей. Їх цікавлять мовні та етнічні питання, а також жанрові трансформації художніх творів. По суті, вони дозволяють національним літературам самовиражатися, позбуваючись «колоніальних багажів» і «колоніальних травм» та створюють необмежений простір для інтерпретацій, перепрочитання текстів, явищ і постатей.

Завдяки такій точці зору український модернізм отримав шанс довести свою унікальність та автономність розвитку свого літературного процесу. Через багатовіковий статус колонії наш варіант модернізму найбільше уваги приділяв ідентичності, повністю підтверджуючи думку Саймона Дюрінга, що література є двійником націоналізму, а ще виявом свободи і потужним опором культурному імперіалізму. Не випадково Сергій Михида стверджує, що український модернізм обрав сферою своєї діяльності «націю як текст» в площині філософії, естетики, онтології та моралі, а модерністська творчість Володимира Винниченка є яскравим тому підтвердженням. Для неї український та європейський модернізм став фундаментом, на якому письменник збудував свій трансформований і переосмислений модернізм, у якому «сконцентрувалася вся Україна», хоч масштаби «думання» автора сягали за її межі.

На сторінках його літературних творів відбувся підйом так званого культурного і мовного націоналізму. Тут Винниченко мав вдосталь рішучості, якої йому так забракло, коли він був політиком. Дався взнаки темперамент письменника, ретрансляцію якого з легкістю можна запримітити в його персонажів. Поєднавши психопортрет Володимира Винниченка, реконструйований Сергієм Михидою, з культурно-історичним дослідженням модерністського темпераменту Марії Моклиці, ми встановили, що український письменник проявляв риси характеру холеричного експресіоніста Прометея, наділеного стихійною життєвою силою, ціннісно орієнтованого, що дуже тонко відчуває людей, майже ніколи не помиляється у своїх миттєвих висновках і самовіддано несе на собі тяжкий хрест борця із несправедливістю ворожого і трансцендентного світу.

Підрозділ 1.4. «Володимир Винниченко і планетарна типологія модернізму» присвячений переосмисленню фундаментальних припущень стосовно модернізму, особливо його часових і просторових меж. Значна увага приділена «Планетарному модернізму» Сьюзен Фрідман, що пропонує відмовитися від обмеження модерністського поля 1890–1950 роками і розглядає «численні» та «мереживні» модернізми як культурну та естетичну експресивність, яка виникає у зв'язку з конкретною модерністю, а не є наслідком еталонного європейського / англо-американського зразка. Запозичивши в американській дослідниці ідею тринадцяти поглядів на чорного дрозда (за аналогією до вірша Уоллеса Стівенса), за якою кожен майже невловимий відтінок чорного символізує одну з невідомих граней напряду, ми провели експериментальний аналіз Винниченкового модернізму.

Інтерпретуючи «чорних дроздів» разом із Фрідман, ми переконалися, що «modernism / modernity» – це нероздільні та взаємозалежні між собою поняття, адже кожна сучасність має свій характерний модернізм. Саме тому література якісно і швидко реагує на модерні зміни та відображає реальність через різноманітні взаємодії. Творчість Винниченка ілюструє це твердження. Письменник понад усе цінував момент, звідси такі швидкісні реакції на глобальні суспільні зміни і вражаюча продуктивність праці. Його поява на літературному горизонті – це «вихід із зони комфорту» для багатьох. А критична оцінка постаті і творчості – це баланс між «величним генієм, який створив відродження України», «Великим Партачем життя, політики, і передусім душ нашої молоді», «українським буржуазним націоналістом» або «художником, розіп'ятим на хресті політики».

Глобальний проєкт Сьюзен Фрідман прагнув зламати тотальну «владу європоцентризму» і розпочати процес так званої «провінціалізації Європи», за якою незмінним залишається право називатися винахідницею модернізму, але її позірний гегемонія на напрям має зникнути як явище. Володимир Винниченко прагнув досягти (і досягнув) рівня європейського письменника. Він навіть заробляв на життя лише творчістю, що було притаманне для митців закордоння. Проте прив'язка до чужих країн, їх світоглядів і традицій ніколи не була його бажанням чи самоціллю. Навіть більше, модернізм Винниченка, як і уся його творчість, базується на переосмисленні, пропуску крізь душу, синкретизмі європейських тенденцій, а тому є індивідуальним і унікальним. Що ж стосується європоцентризму, то його прихильником Винниченко зовсім не був, хоч і прожив довгі роки у його серці, у Мецці творчості та свободи. Його думання, справді, було у масштабах планети. Інакше б він не проголошував ідей світового громадянства і не шукав зустрічей з їх ідеологом Гарі Девісом, про що в останні роки життя залишив згадку в «Щоденнику».

Інтерпретація сучасності, на думку Фрідман, має стільки версій, скільки існує поглядів на неї, однак усі вони вказують наплинність часу. Такий підхід до модерності є релятивним, адже він дозволяє виявити модерністські спалахи не лише у просторі та часі, а й у сукупності взаємозв'язків між ними. З його допомогою можна провести паралелі між художніми творами різних, здавалося

би, непокєднєваних культур, а також порівняти «стару» та «нову» традицію. Очевидно, що інтерпретація дійсності, в такому випадку, завжди міститиме в собі боротьбу, часто жорстоку, між модернізаторами і традиціоналістами. В українській літературі Володимир Винниченко мав свою точку зору на традиційне та нове мистецтво і чітко розмежовував їх, хоча й розумів умовну межу між досвідом і новаторством. Як Еміль Золя у французькій культурі, так Володимир Винниченко в українській, став батьком експерименту. Він завжди розробляв чіткий план, як втілити свої та чужі концепції в художні образи, тому в його творах легко можна впізнати ніцшеанські, психоаналітичні, шпенглерівські, джойсівські й інші сліди. Все через те, що розвиток модернізму відбувався реляційно, а не ізольовано та був транскультурним, мережевим, а не односпрямованим (за Фрідман).

Модернізм Винниченка достеменно показує, що означає бути сучасним. Дві іпостасі письменника – вигнанець і експатріант (за Сорокою), проливають світло на характер його модерністської творчості. Перша пояснює сум (тугу) за втраченою Батьківщиною і загострену увагу на проблемах національної ідентичності. Друга – підтверджує думку автора «Граней міграції», що письменник насолоджувався волею свого експатріантства, яке не обмежувало його творчих можливостей і розчиняло любов до України в бажанні «обійняти весь світ». Тому модерністські циркуляції автора набирали обертів і переходили у планетарну площину.

Другий розділ *«Травми модернізму: суспільство–політика–естетика в модерній інтерпретації Володимира Винниченка»* складається з трьох підрозділів і зосереджує увагу на тому, що історичні травми суспільства в ХХ столітті, спричинені світовими війнами, революціями, тероризмом, геноцидами, правдою про нацистські табори та сталінські репресії, негативно вплинули на світобачення їх очевидців і переродилися у психологічні травми цілих поколінь.

У підрозділі 2.1. *«Суспільна травма модернізму: постгуманізм і «нові люди» Володимира Винниченка»* наша точка зору полягає у тому, що впродовж життя письменник прагнув досягти рівноваги – особистісної, суспільної та світової, жодну зі сторін не привілеюючи і не виділяючи. Він транслював травматичний досвід людства, що жило в атмосфері нестабільності, розчарування та постійного пошуку сенсу життя. Винниченко переосмислив образ людини, якій модернізм дав можливість вийти за межі своїх можливостей і подивитися на світ по-новому – через постгуманізм. Маємо на увазі новий світогляд, що виник після краху гуманістичної ідеології і спровокував оновлення базових людських понять, таких як спосіб життя, свідомість, традиція, пам'ять; змусив переглянути місце індивіда в сучасному світі і спрогнозував стратегії його розвитку в майбутньому.

Через це в літературних творах Володимира Винниченка з'являються персонажі, в яких ніцшеанська Надлюдина стала етично-трансформованою та самодостатньою, що скептично ставиться до традицій, нехтує вірою і втрачає духовність, постійно шукає сенс життя, займається переоцінкою цінностей, не довіряє людям, владі, а також прогресу, який замість того, щоб зробити

суспільство кращим і вільнішим, перетворився на засіб контролю та маніпуляції. Фактично, Винниченкові герої взаємодіють зі світом, в якому дуже важко знайти свою особисту та соціальну роль, а міські ландшафти з їх вулицями, переповненими шумом і людьми, стають основним тлом для дослідження тем відчуження, роз'єднання та пошуку ідентичності.

Письменник активно експлуатує теми страйків і революцій. Його мала проза ілюструє процес зародження нової культури через еволюцію політичних поглядів і характерів його персонажів. Винниченко-письменник демонструє, що бути співучасниками державотворчих / революційних процесів почесно і модно. Особливо прихильно ставилися до них жінки, які в модерністській літературі зазнали агресивних, а інколи навіть радикальних трансформацій. Вони стали сильними, розкутими, бунтівними, владними, здатними до маніпуляцій та афер. На їхньому фоні маскулінні образи, що все ще займають панівні позиції в літературі, виглядають все менше переконливими і слабкими.

В епоху модернізму не лише мистецтво та філософія кидали виклик старим уявленням про те, що означає бути людиною. Нові технології та інновації також прискорювали соціальні і матеріальні зміни в людському існуванні. З'явився телефон, друкарська машинка, радіо, автомобіль, різна техніка. Людство, безперечно, побоювалося таких нововведень, гостро реагувало на них, але, попри страх, приймало й активно їх використовувало. Таким чином, творчість Володимира Винниченка доводить, що описана в ній криза суспільних цінностей не може інтерпретуватися виключно як етична або філософська проблема. Вона є глибинною травмою модерністського світу, з якої народилися «нові люди» – носії болю та роздвоєності, шукачі нового підґрунтя для життя.

Пункт 2.1.1. *«Цивілізаційні взаємовпливи як прояв спільної травми модерності»* демонструє, що модерністська література у XX столітті формувалася також під впливом криз і травм цивілізаційного розвитку. Щоб наш аналіз модернізму не обмежувався виключно європейсько-американським виміром, ми свідомо вийшли за його межі і зосередили увагу на східно-азійському. Для цього відшукали спільні точки дотику у творчості Володимира Винниченка і китайського модерніста Лу Сіня. Обидва автори знаходились у центрі суспільних перетворень, були дотичні до політики, тріумфували в літературі дебютними оповіданнями, намагалися «вилікувати» «хвору епоху» і використовували мотив божевілля як втечу, відверто говорили про проблеми та травми, яких завдавали не лише цивілізаційні виклики, а й внутрідержавні суспільно-політичні перетворення і зовнішні впливи, надихалися ніцшеанством, вважали, що споконвічні традиції гальмують поступ, виявляли бажання реорганізувати та модернізувати власні національні літератури, перетворити їх на засіб боротьби за права людини і вивести на рівень передових країн світу, легалізували просту народну мову в творчості, використовували «потік свідомості» і жанр щоденника, щоб оголити душу та намагалися показати, що означає бути людиною модернізму. За допомогою виявлення такої схожості ми спростовували багаторічні упередження радянського літературознавства, що Західна культура проникала до країн Сходу виключно через посередництво

російської літератури, а не напряду. Навіть більше, довели, що еволюційний розвиток людства, як і поширення модернізму, – це одночасний процес, який в окремих націй хоч і проходить з певною затримкою в часі через об'єктивні причини, як-от колоніалізм в Україні, або «Велику Стіну», що перекривала китайцям доступ до інновацій світу, але неодмінно досягає цілі, долаючи географічні відстані і штучні бар'єри.

Володимир Винниченко і Лу Сінг належали до категорії так званих реформаторів, що намагалися оновити стару літературну систему. Вони усвідомлювали свою відмінність від літературних попередників, тому рішуче шукали нових форм у мистецтві. Лу Сінг був добре обізнаний з філософськими роботами Бергсона, Карпентера, Фрейда, Юнга і Шопенгауера, які прочитав ще під час навчання в Японії, а деякі з них самостійно переклав. Обидва письменники досліджували природу своїх героїв шляхом вивчення мотиваційних чинників їх поведінки й аналізу впливу культурного та соціального середовища на формування характеру. Не останню роль у цьому процесі відіграв психоаналіз Зигмунда Фрейда, який підпорядкував діяльність індивіда інстинктам (сексуальному та самозбереженню). Для класичної літератури доби реалізму інстинкт самозбереження був найбільш цікавим і знаковим. Герої Лу Сінга та Винниченка демонструють нову модель поведінки, що базується на «визнанні» верховенства сексуального інстинкту та називається в українського письменника *стихійною життєвою силою* (за Наливайком), а в китайського – *пульсуючою життєвою силою* (за Мейбл Лі).

Сьогодні твори цих авторів все ще відкриті для аналізу та актуальні. Як нам вдалося з'ясувати, їх модерністська творчість історично, генетично і типологічно близька. Під впливом європейської культури, особливо ніцшеанства, в ній порушуються злободенні проблеми переоцінки цінностей, моральних імперативів, традиційних звичаїв і релігійних обрядів. Головне прагнення письменників – реорганізувати і модернізувати власні національні літератури, вивести їх на новий щабель розвитку, поставити в один ряд із провідними літературами світу. Для цього їм довелося стати новаторами, залучати з-за кордону нові форми, прийоми і методи, нові образи, теми, проблеми, змінювати власний світогляд і своїх читачів.

Спільні точки дотику між яскравими представниками протилежних, на перший погляд, цивілізацій показали, що жодні бар'єри (політичні, ідеологічні, географічні, релігійні, мовні, ментальні) не здатні зупинити інтелектуальний обмін не лише в межах націй, а й цілих культур. Тому травми цивілізаційного розриву необхідно долати, налагоджуючи культурний та інтелектуальний діалог. Володимир Винниченко і Лу Сінг демонструють модерністський спосіб, як через експерименти з формою і внутрішній монолог можна представити психологічні, соціальні та культурні травми. У критичних ситуаціях їх персонажі долають відчуження і пасивний стан, пробуджуючи власну життєву силу і бажання змін. А художня література модерністів стає інструментом переосмислення особистих і суспільних травм.

Підрозділ 2.2. *«Політична активність і модернізм»* доводить, що в епоху модернізму мистецтво вже не може існувати поза соціально-політичним контекстом, а політичний дискурс в окремих авторів набуває художніх форм. Ставши заангажованою, література загострила увагу на складних стосунках між письменниками-модерністами і політичними крайнощами епохи та пропонувала читачам альтернативні способи вирішення глобальних проблем людства, особливо в питаннях війни та миру.

Саме про них йдеться у пункті 2.2.1. *«Винниченко та Кант: від політичної травми до вічного миру»*. Ми акцентуємо на постійному хитанні Володимира Винниченка в бік творчості або державотворення. Навіть на схилі літ, давно оголосивши про закінчення політичної кар'єри, думки про місійність не покидають його, а в художніх творах теми збройних конфліктів не завершуються революцією і Другою світовою війною, а переростають в третю – «холодну» і «планетарну», яку автор передчував і якої сильно боявся.

Наполягаємо, що уривок «Щоденника» Володимира Винниченка за 1943–1951 є найбільш знаковим для увиразнення його антивоєнної філософської концепції. За нашим підрахунком, на 450 сторінках тексту 178 разів вживається слово війна, а ще 83 – її авторський синонім «дискордизм». Винниченка-літератора вкрай непокоїло майбутнє людства та України, особливо через можливість застосування атомної бомби, тому він всерйоз замислився над ідеєю досягнення вічного миру, якій присвятив філософсько-політичний трактат «Конкордизм». Окремі його постулати, на нашу думку, аж надто суголосні з умовами «Eternal peace» Імануїла Канта. Саме тому ми порівняли філософські миротворчі погляди обох авторів, щоб розглянути проблему «вічного миру» у значно ширшому культурологічному контексті.

Проведений нами аналіз показав, що в питаннях роззброєння, скасування регулярних армій, зупинки гонки озброєнь, впровадження республіканської форми правління, заснування федерації вільних держав, уведення закону світового громадянства погляди Винниченка і Канта збігаються. Деякі з них навіть змогли реально втілитися – Кантівські принципи вічного миру взяли за основу статуту ООН і утворився Європейський Союз. Ставка Винниченка була на колектократію, якій він присвятив зрілі романи «муженського циклу». Йдеться про економічну свободу, за якою підприємства виходять з підпорядкування державі, а їх власниками стає зацікавлений у прибутку трудовий колектив. У сучасному світі подібні об'єднання мають назву комунітаризм. З їх допомогою «азійські тигри» забезпечили собі стабільний економічний розвиток і високий дохід. Проведені паралелі, на нашу думку, є свідченням здатності Володимира Винниченка до антиципації (за Михидою) – вміння передбачати наслідки процесів і подій. Саме тому резюмуємо, що миротворчі ідеї Володимира Винниченка та Імануїла Канта, за умови їх переосмислення і реконструкції, можуть ще й у наш час стати актуальними та необхідними.

У пункті 2.2.2. *«Володимир Винниченко: художнє втілення політичної травми»* переконуємо, що уважне прочитання модерністської літератури пропонує нам значно більше, ніж просто віддзеркалення суспільно-історичних

травм і конфліктів. Явище модернізму треба розглядати з точки зору його «заклопотаності» питаннями виживання в травмованому світі. Знайти дієві інструменти для щасливого життя людства намагався Володимир Винниченко в модерністській літературі та в українській політиці. На жаль, керівництво новоствореної УНР помилилося у виборі «правильного політичного курсу» і «правильної філософії», а розчарований Винниченко опинився в еміграції. Однак навіть на чужині так і не зміг відмовитися від суспільно-політичної діяльності. Повністю віддавшись роботі, письменник прагнув за всяку ціну донести до людства, змученого війнами і тоталітаризмом, ідею практичної реалізації всезагального щастя, миру і добра на землі. Для цього він свідомо й планомірно перетворював свої зрілі, так би мовити, «підсумкові» твори на пропагандистські, в яких революційні ідеї «конкордизму» – вічного щастя (а світ без насильства і війни – це щастя) та колектократії змогли втілитися повною мірою. Йдеться про романи «Нова заповідь» (1932), «Вічний імператив» (1935), «Лепрозорій» (1938), «Слово за тобою, Сталіне» (1950) – біль, крик, пересторогу, розчарування і заповіт людству геніального українця Володимира Винниченка. У них проблеми суспільства та влади знаходяться на першому плані, а злагоджені дії головних героїв направлені на виявлення власне авторської концепції побудови нового світу.

Щоб стати політично дієвими та втілити у життя усі авторські сподівання, «літературні продукти» Винниченка мали писатися швидко і вчасно. Їх поява довела, що література для політики є необхідністю, якщо, звичайно, не перетинати межу, за якою починається «політичне служіння». Так звана школа соціалістичного реалізму – яскравий тому приклад. До речі, як тільки модернізм з'явився на літературних теренах, то одразу був звинувачений у прихильному ставленні до політики та кардинально розділив думки друзів і критиків напрому. Однак політизацію літератури, що прагне бути дзеркалом суспільства, в жодному разі не можна вважати вадою, бо вона – виправдана. А для творчості модерністів, які шукали правильної політичної форми – безумовна. Як переконує американська дослідниця Джессіка Берман, в результаті естетичних трансформацій та політичного тиску епохи модерністська література вимушено стала заангажованою.

Об'єктами ще однієї дискусії в межах пари «політика–модернізм» стали поняття так званого політичного зобов'язання автора (якщо письменник є прихильником тої чи іншої політичної партії, то чи має він право лобіювати її інтереси у своїй літературній творчості?) і явно ідеологічного змісту окремих художніх творів, як це ми бачимо в романах Винниченка. Письменник намагався донести до людства, що колектократія – ключ для встановлення «вічного миру» на землі, гарантує людству щасливе життя у майбутньому і убезпечить його від реалізації «вічного миру» виключно на кладовищі історії. Кожним своїм твором письменник натякає, що те, чим він займається в останні роки – не гра і не видумка, хоч аж надто утопічною виглядає перспектива втілення його концепцій. Попри очевидну місійність і пропагандизм, «зрілі» твори Володимира

Винниченка читаються надзвичайно легко, мають риси детективів і подають панораму життя у тоталітарному суспільстві.

Через сюжет і персонажів письменник демонструє різні політичні підходи, аналізує їх наслідки і підкреслює, що встановити мир можна лише тоді, якщо до нього будуть свідомо готові обидві сторони. Часом утопічні ідеї Винниченка є маркерами його інтелектуальної працездатності та морального зобов'язання перед людством. Стиль і тематика літературних творів письменника робить їх важливими для розуміння модерністсько-політичних взаємодій. Попри сподівання, що не справдилися і особистісні розчарування, Винниченко у своїй творчості все ще спрямовує читача до розуміння миру і гармонії, а себе позиціонує як мислителя та етичного інноватора.

Підрозділ 2.3. *«Травмована краса: модерністський естетичний дискурс Володимира Винниченка»* засвідчує, що суспільні та політичні травми модернізму значно вплинули й на його естетику і змусили переглянути традиційні уявлення про красу та високе мистецтво. Зміна акцентів спровокувала миттєву реакцію і в літературознавстві почали з'являтися дослідження, присвячені так званому «вигнанню краси» (за Венді Штайнер). Насправді ж «прекрасне» з літератури не зникає, воно трансформується і набирає такої естетичної цінності, якою її наділяє ракурс модерністської реальності. Саме під цим кутом зору ми розглядали смаки Володимира Винниченка, щоб показати красу, печаль і експериментаторство його естетики та привідкрити завісу творчої лабораторії українського генія, що творив нашу літературну історію.

Під враженням від міжнародного проєкту «Смакуючи модернізм», ми приділили увагу харчовим вподобанням письменника, що в реальному житті був вегетаріанцем, а у творчому – перетворив колоритні описи їжі на виразники національної ідентичності своїх героїв і наполягав, що будь-які страви треба споживати з насолодою. Проте найбільшим джерелом задоволення була для Винниченка творчість, про яку він крізь усе життя згадував із невимовним трепетом і називав «коханкою», на побачення з якою ходив усю свою свідому письменницьку діяльність. З-під його пера вийшло більше сотні оповідань, 15 романів, 23 п'єси, унікальний «Щоденник», публіцистика, ескізи майбутніх планів. Надзвичайна скрупульозність і самокритика не прощали недогляду. Так само, як багато писав, Винниченко багато «правив», залишаючи про це детальне керівництво, а три чверті написаного і зовсім хотів би знищити. Він не лукавив ні з читачем, ні з собою. Щиро радів перспективі стати номінантом Нобелівської премії і носив у своєму серці *тугу*, що в реальному житті асоціювалася з далекою Україною, а в художній творчості завжди йшла поруч з красою, була її відчуттям, її «живим символом», виключно внутрішнім станом, який не залежав від особливостей гендерних ролей.

У контексті *смаку як здатності судити про прекрасне* (за Кантом) ми спрямували наш погляд на красу, яку модернізм, травмований війною, суттєво переосмислив. Найперше, змінив уявлення людства про неї та «зняв» з п'єдесталу. Справа в тому, що в ХХ столітті красива жінка перестала бути втіленням, символом і фетишем естетики, бо відбулася зміна естетичної

парадигми від піднесеного до жахливого, а категорії краси та моральності стали антагоністами і мало не в кожному творі стикалися лобами (за Девідом Еллісоном). У модерністській літературі Винниченка прекрасне йде поруч з потворним, а краса – з жалем, ніби застерігаючи, що позірній привабливості не можна довіряти. Непривабливі персонажі письменника часто наділені внутрішньою красою, мають здатність співчувати, любити, прощати. У переважній більшості вони травмовані суспільством, можуть мати фізичні вади і потерпають від упередженого до них ставлення, спровокованого містицизмом, який ще й досі ретранслює стара культура.

Розглядаючи *смак як складову естетичної культури*, ми виокремили в модерністській літературі образ героя-естета, що уособлює собою «очевидця епохи», проголошує зміну ідеалів та демонструє «інше» бачення прекрасного та піднесеного. Зазвичай такий персонаж – творча особистість (письменник, художник, скульптор, музикант, композитор, театрал тощо). Винниченко наділяє його ще й додатковими рисами – духом бунтарства, одержимістю мистецтвом, прагненням до переоцінки. Словом, вкладає в його уста власні концепції. Інший приклад естета – так званий денді (dandy), що тонко відчуває красу, має вишукані манери і бездоганний зовнішній вигляд. Як, скажімо, Лорд Генрі з роману «Портрет Доріана Грея» Оскара Уайльда, Еркюль Пуаро Агати Крісті, Винниченків месє Лярош («Тайна»), естет Микола («Ланцюг») та й сам аналізований нами письменник. «Провокативна» природа модернізму спричинила значний вплив дендизму на жіночі образи в літературі. Не рідко вони представлені жорстокими, різкими, власними, самовпевненими, практичними, самозакоханими, безжальними і холодними героїнями. Ось чому складалося враження, що модернізм рішуче «викинув» красу з літератури. «Femme fatale» / «фатальна жінка» зламала не одне життя Винниченковим персонажам.

Окреме місце у модернізмі займає естетика травми. З легкої руки Майкла Девідсона в англomовному літературознавстві з'явилося визначення «інвалідного модернізму», який перетворює маргіналізованих до цього часу персонажів на повноцінних учасників національної, гендерної чи расової ідентичності та намагається показати, що фізична вада – це не маркер неповноцінності, а вираження людської відмінності.

Третій розділ *«Модернізм у призмі синтезу мистецтв»* складається із чотирьох підрозділів та описує визначальні риси розвитку художньої культури першої половини ХХ століття, для яких характерними стали тенденції синтезу та взаємодії прийомів, засобів і методів різних видів мистецтв в межах одного художнього твору. На сторінках літературних шедеврів Винниченка з'являються «музичні», «живописні» та «скульптурні» вкраплення, які дають йому можливість ширше представити індивідуальну картину світу і реалізувати творчі задуми та експерименти, тим більше, що його психотип, за Михидою, досить чуттєво сприймав пропорції, форми, світло і колір.

Підрозділ 3.1. *«Взаємодія слова і живопису у модерністській творчості Володимира Винниченка»* демонструє, що безпосереднє відношення Володимира Винниченка до живопису спровокувало в його творчості появу особливої групи

художніх творів, присвячених темі митця і мистецтва. Їх головні персонажі – вигадані, що у свідомості письменника уособлюють «образ художника», або такі, що мають реальних прототипів у мистецькому житті. Вся увага зосереджується на актуальних проблемах живопису, на поведінці художника в світі та його соціальній позиції. Миттєва фіксація вражень, почуттів та емоцій плавно перейшла в літературу і стала модерністською візитівкою. Одним із провідних жанрів модерну виступає синтетична новела, а ще живописно-літературні етюди, ескізи (нариси), шкіци, арабески, панорами, акварелі, образки, картини, фотографії з життя, фрагменти, студії, силуети тощо (за Денисюком). Саме таке жанрове маркування часто використовує модерніст Винниченко для своїх творів, проєктуючи особливий тон авторсько-читацької розмови, в якій немає подієвої інтриги, а є лише гра настроїв і почувань.

Відсутність традиційного зовнішнього сюжету (коли ми не бачимо вчинків та дій героїв) письменник майстерно компенсує внутрішнім, акцентуючи на переживаннях. Емоції персонажів символічно передає через опис природи, тому деякі його твори можна назвати суцільним пейзажем, який в модерністській літературі втрачає свою первісну живописну функцію ландшафту і стає способом відображення авторського світорозуміння. Разом з тим, він значно розширює свої звичні рамки і його об'єктами стають інтер'єри, сільські місцевості, міська архітектура. Саме тому, літературно-малювальні кореляції – це завжди експерименти. З появою різних течій модернізму, вони проявилися найбільш зримо. Популярним стає живописний екфразис, за допомогою якого зміст художнього тексту збагачується описами візуальних артефактів. Насичуючи художні твори живописною проблематикою, Винниченко не лише ілюстрував синтезуючу здатність мистецтва, а й доводив, що попри усі розбіжності у протіканні літературних процесів в окремих країнах, часто в них виявляється цілий ряд спільних тем, мотивів та образів, які іноді майже ідентично втілюються у межах драматичних, романних, чи малих художніх форм.

Маємо переконання, що зображальне мистецтво займало значне місце в естетиці та поезії Володимира Винниченка і приносило неабияке задоволення. На тематику і проблематику багатьох його літературних творів вплинуло не лише творче середовище Парижу, в якому багато років провів письменник, а й особисто Клод Моне, геніальний художник, якого називають покровителем кольору та ефектів світла в живописі. Як і всі модерністи, він також був глибоко травмований війною. Відлуння франко-пруського протистояння (1870–1871) виразно відчувається в картині генія «Враження, схід сонця», яка, за задумом її автора, мала цілком благородну мету – відродити втрачену гордість країни, що вже оговталася від поразки і готова до народження нового дня, сповненого рішучих змін і відбудови. У оповіданні Володимира Винниченка «Промінь сонця» теж показано, як темряву долає перший проблиск сонця. Порівнявши ці два кардинально різні, на перший погляд, твори, ми знайшли у них багато спільних точок. Світанок у Моне символізує надію. Безліч вертикальних елементів на задньому плані (щогли і труби у пароплавів, будівельні крани) свідчать, що Гавр оживає і повертає собі індустріальний статус. На вранішньому горизонті

Винниченка – теж вертикальні лінії. Шибениці. Не всі персонажі оповідання доживуть до сходу сонця. Однак, і Моне, і Винниченко транслиують нам спільний меседж – новий день, це завжди про народження, а життя після смерті – триває. Подібність їхньої поетики проявляється не лише у техніці світлотіней чи в колористиці, а ще – у філософії миттєвості. Митці сприймали «світло» як метафору оновлення, духовного прозріння і перемоги життя. Володимир Винниченко і Клод Моне мали спільну художню інтенцію – зафіксувати мінливість світу через миттєве враження. Тому-то в Винниченка ми й спостерігаємо ефект «пульсації життя», коли внутрішній стан героя ототожнюється зі зміною кольору і світла та з рухом повітря. Письменник створює живу, мінливу реальність, у якій співзвучними є зовнішні та внутрішні світи, а емоційна мить стає художньою подією. У цьому – модерністський характер мислення Винниченка, що тяжінням до синтезу мистецтв і творить свою власне українську версію чуттєвого бачення світу.

У підрозділі 3.2. *«Психопоетикальне втілення літературної маски Винниченка-живописця»* йдеться, що будь-який художній твір, як особлива форма буття літератури, прагне справити враження на читача і донести до нього творчий задум автора. Він характеризується багатоплановістю будови, змісту і виражальних форм, а також різноманітністю жанрових співвідношень. Жанр автобіографії передбачає, що головним героєм твору виступає сам письменник. Він репрезентується переважно в мемуарах, щоденникових записах і листуванні, однак для нас важлива ще одна його форма – автобіографічний художній твір. Навіть більше, ми акцентуємо увагу не на автобіографізмі, як наповненості твору фактами власного життя Володимира Винниченка, а користуючись здобутками психоаналітичного дискурсу винниченкознавства, виявляємо присутність ліричного «я» письменника у «середовищі» власного тексту та представляємо його «літературну маску» під різним кутом – як художника, філософа, політика і навіть мрійника. Різноманіття «Я» у тексті дозволяє одночасно бачити внутрішній світ автора і ті суспільні реалії, що формують його характер. Об'єктом нашого скрупульозного розгляду стало автобіографічне, на наш погляд, оповідання «Олаф Стефензон». У ньому письменник детально відтворив надзвичайно бурхливе та строкате художнє життя початку століття, очевидцем і співучасником якого він був. А в образі головного персонажа ми побачили багато вже знайомих нам Винниченкових рис. Метафорично «Олафа Стефензона» можна назвати маніфестом нового мистецтва. У ньому з'являється дуже цікавий персонаж Вальдберг – геній, якого не зрозуміли. Зауважимо, що на початку становлення живописного імпресіонізму, у схожому становищі перебував кожен його представник, який на шляху до справжнього визнання і слави мусив проявити непохитність позиції та стійкість характеру. На доказ, окрім Винниченкового оповідання, можемо назвати роман британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро «Художник хиткого світу» (саме звідси ми запозичили назву для свого підрозділу, адже хиткий світ – це ідеальне пояснення для тієї суспільно-політичної, культурно-історичної та психологічної ситуації, у якій жив і творив український письменник). У центрі твору –

славетний художник Оно Масудзі, чимось схожий на Олафа і надзвичайно подібний до Винниченка. Справа в тому, що після прочитання роману залишилося парадоксальне відчуття тотожності творчого шляху Ішігурівського персонажа та українського письменника.

Безсумнівно, що під маскою Олафа Стефенсона не важко вгадати Володимира Винниченка. Однак, він, як і художник Оно, не є стовідсотковою копією письменника. Це багатогранний індивід з власним характером, слабкостями і живими емоціями, наділений багатьма рисами вдачі свого автора. Вважаємо, що через розкриття особистості аналізованого літературного героя Винниченко показав, як важко бути письменником і художником одночасно, бути митцем-раціоналістом, філософом та активним членом нового суспільства, як важко жити в гармонії з собою і бути частиною своїх же експериментів.

Підрозділі 3.3. *«Літературно-скульптурні кореляції у творчості Володимира Винниченка»* аналізує «скульптурні вкраплення» в канві художніх творів Володимира Винниченка, які визнаємо очевидними, адже процес ліплення скульптури чимось схожий на написання художнього твору. Спочатку обидва митці створюють в уяві образ, довго розмірковують над його характером та емоціями, а потім «оживляють», щоправда, кожен по-своєму. Перший обирає для себе поле для творчості. Другий теж знаходить свою нішу (монументалізм, станкові статуетки або декоративну пластику). І література, і скульптура має свої жанри, а майстри працюють із різноманітними матеріалами – правдивими людськими документами, характерами, ролями, середовищем; гіпсом, глиною, каменем, деревом, бронзою, сталлю. Скульптура в XX столітті, як і література модернізму, акцентувала увагу на тому, що емоції важливіші за зовнішній вигляд, а за мистецькою формою завжди криється надзвичайно глибокий сенс.

В оповіданні «Чудний епізод», що чи не найяскравіше відображає синтез мистецтв у літературі та може слугувати маніфестом творчості будь-якого митця, бо виявляє основне завдання «штуки» (за Франком) – «дати образ людини» в його психологічному вимірі, Володимир Винниченко постає перед нами у трьох іпостасях: як письменник, художник і скульптор. В перших двох він, безперечно, максимально проявився, що ж до третьої, то достеменно не відомо, чи пробував Володимир Кирилович ліпити в реальному житті, однак, теоретичною базою цього ремесла він, безперечно, володів. У модерністській літературі він мав на меті показати світові «нову людину» – інтелектуальну, бунтарську, часом цинічну, з прогресивними поглядами на життя, людські стосунки, шлюб, мораль, релігію, з власною філософією, з власним «Я», іноді прекрасну зовні й огидну з середини. Описана автором скульптура оголеної жінки – не просто метафоричний образ. Вона оживає та приймає безпосередню участь у розгортанні динамічного сюжету твору, адже, як переконує Винниченко, у літературному творі статичних образів не існує, вони живуть, відчують, думають, впливають на дії персонажів, допомагають їм знайти відповіді на одвічні питання. В такому контексті взаємодія літературно-скульптурних образів демонструє тенденційні підходи до аналізу інтермедіальних мистецтв, які

визнають за будь-яким художнім твором право бути багатоплановим, синтетичним і взаємопроникним.

Підрозділ 3.4. «Музика у тексті Володимира Винниченка» розглядає літературно-музичні кореляції у модерністській літературі письменника, особливу увагу приділяючи поняттям «вербальної» та «словесної» музики, а також художній «імітації» музичних форм в структурах конкретних прозових творів Винниченка. Як переконував Іван Франко у своїх «Секретах поетичної творчості», поезія і музика відносяться до тих видів мистецтв, які на початку свого становлення існували нероздільно. І хоч згодом музика почала апелювати до людського слуху, а поезія, не враховуючи декламування і читання вголос – виключно до зору реципієнта, їх дороги все ж не розійшлися, адже синтезуюча здатність мистецтва дозволяє навіть у прозовому творі віднайти приховані нотки музики і ритму. Навіть більше – досягти музичного ефекту, словесно описуючи мелодію, чи гру на музичному інструменті. В процесі читання таких уривків виникає враження, що крізь їх рядки пробиваються строкаті багатоголосі мелодії з різними каденціями (вільною віртуозною грою), кульмінаціями (моментами найвищого підсилення в музиці), цезурами (паузами між музичними фразами або розділами твору) та акцентами (виділеннями окремих звуків або акордів шляхом посилення голосу), що створюють ефект контрастно-тематичної поліфонії.

Музика оживає у слові, будуючи з ним неочікувані кореляційні зв'язки, викликає у реципієнта неочікуваний шквал емоцій, виявляє настрій і почуття. Персонажі Винниченка демонструють, що в умілих руках музиканта мелодія набуває цілющих властивостей, може додавати життєвої сили, формувати характер, малює цілі картини, торкає струни навіть стомлених, закам'янілих, черствих людей. Через це музичні «вкраплення» у творі художньої літератури стають потужними виразниками психологізму: оголюють душу героя, показують його переживання, страхи, очікування. У багатьох оповіданнях Володимира Винниченка «головними музикантами» оповіді стають не лише люди, а й природа – дощ, вітер, грім, блискавка. Описи їх «звучання» асоціативно схожі до мелодій. Звичайно, все не по нотах, повтори не точні, крещендо і демінуендо – умовні, та враження таке, наче слухаєш справжню симфонію.

Очевидним для нас є твердження, що музику і літературу Винниченко трактує не як ізольовані сфери, а чітко бачить у них взаємопроникні системи, що засобами звуку виражають найтонші людські переживання. Тому його оповідання дозволяють відчувати не лише сюжет, а й навіть ритмічне життя героїв, емоційну пульсацію їх думки та духовні пошуки. Сказане ще раз доводить, що визначальними, дієвими і необхідними для розвитку різних видів мистецтв є саме тенденції синтезу і взаємодії їхніх прийомів, засобів та методів в межах одного твору. Тільки так задум буде вповні реалізований, а образ – довершений

Кожна міжмистецька кореляція – це спроба Винниченка-модерніста вийти за межі традиційних правил і шукати нових способів вираження накопиченого досвіду, а активні експерименти письменника – відображення складності й багатогранності епохи, у якій він жив і в межах якої творив власний час та

простір. У четвертому розділі *«Специфіка модерністського хронотопу»*, який складається з трьох підрозділів, стверджується, що для модерністів він був способом бачити і реагувати на світ та можливістю ним маніпулювати. Саме так ми трактуємо їхні способи стиснення часопростору, коли швидкість розгортання подій стирає відстані, а вони, відповідно, прискорюють час, або часопросторове дистанціювання, яке взаємопов'язує людей і території та поширює їх на все більші і більші відстані.

В модерністській літературі гра з хронотопом виглядає особливо ефектно. Вона розширює традиційне однобоке ототожнення літературного простору з географією, яка, насправді, є лише однією з його підкатегорій. А до традиційних темпоральних характеристик часу, окрім універсальності / приватності, нейтральності / суб'єктивності, реальності / вигадки, додає ще одну пару – лінійності / циклічності. За Беном Варом, модерністам імпонував циклічний погляд на минуле. Представники напряду замінили лінійну розповідь, в якій одна подія змінюється іншою, на фрагментарну, як кадри з кінофільму. Вони репрезентували хаотичний і заплутаний час перехідного періоду між століттями та використали Шпенглерівську ідею циклів, як засіб приборкання безладу, можливість творчих інновацій та засіб запевнення, що у людства все ще є майбутнє.

За допомогою аналізу часопросторових взаємозв'язків ми продемонстрували, наскільки різноманітною може бути просторова уява модерніста Винниченка. У Стівена Керна запозичили «схему», за допомогою якої виділили три модуси часу – теперішнього (сучасність письменника, так звана «хвора епоха»), минулого (світ дитинства, закорінений у фольклорі – джерелі національної ідентичності) і майбутнього (вигадані світи, спроектовані антиутопіями), які, з філософської точки зору, акумулюють у собі увесь можливий природний людський досвід і об'єднали їх з картографічним простором – формою (мала і велика проза), площею (місце, де відбувається дія), відстанню (Америка–Україна–Китай) і напрямком (Захід–Схід).

У результаті ми отримали досить колоритну картину. Підрозділ 4.1. *«Божевільня як специфічний простір модернізму: текст і контекст»* показав, що у теперішньому часі Володимира Винниченка – суцільні конфлікти: дві світові війни та перспектива третьої, боротьба за впровадження нових цінностей, культурних, моральних і релігійних. Та відчуття того, що світ – божевільний. «Хвора епоха», депресивно реагуючи на криваві війни і революції, стала дійсністю для письменника та надзвичайно специфічним простором для його творів. З її допомогою автор досліджував межі реальності, свідомості та ідентичності і дивився на недуги людства не як на змінений психічний стан, а як на метафору соціальних, культурних і навіть космологічних криз, що на початку ХХ століття стали глобальними. Хвороба стає предметом, методом і стилізацією, а автори літературних творів виступають у ролі «страждальців» або «спостерігачів» і по-різному зображають дійсність, що їм відкривається та міжособистісні зв'язки у ній. Головні герої наративів про хвороби – пацієнти та

їх лікарі / наглядачі / доглядальники, а специфічний простір, де розгортається дія – психіатрична лікарня.

Щоб представити тему божевілля як тенденційну, ми здійснили в роботі ще один експеримент – провели порівняльний аналіз Винниченкового оповідання «Хвостаті» та роману американського модерніста Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі». Справа в тому, що для обидвох авторів божевільня була «знайомим» середовищем (Винниченко свого часу симулював психічний розлад, а Кізі працював санітаром у лікарні для душевно хворих), від якого вони постраждали і в якому здобули неоціненний досвід. Тому їх твори розвивали точку зору про безумство як випробування, як втечу і як долю. Про те, що особистість, загнана в клітку / рамки (суспільні, моральні, політичні, особистісні) втрачає людську подобу і перетворюється на дикого звіра. Про те, що кожен має шанс на одужання і право на гуманне з ним поводження. Про самопожертву на межі божевілля та його наслідки тощо.

Звичайно, зображальні можливості оповідання значно поступаються романній формі, та все ж проведений нами аналіз дозволив виділити досить значущі паралелі обидвох розповідей. Насамперед – це твори про умовно хворих людей. Майже всі вони є жертвами боротьби індивіда з ворожим світом, а місце їх ізоляції пов'язане не з лікуванням, а виправленням. Маємо на увазі антигуманне перевиховання хворих, за допомогою «клубів» і щоденних зібрань, де глумилися над нещасними хворими, пригадуючи їм болючі причини, через які вони там опинилися. На думку Мішеля Фуко, в літературі божевілля «поетизоване». Тому наявність героїчних божевільних в художніх творах – обов'язкова. У Кена Кізі – це Рендл Макмерфі, у Винниченка – «Леопард». Переконаємо, що опис «звірячої» поведінки, постійна конотація на слові «звір», сама назва твору, що мимоволі асоціюється із приналежністю до тваринного світу, – не випадкові для Винниченка. Все це свідчить про гостроту питання особистісної самоідентифікації. Юнг називав людину твариною, що збожеволіла. Щоб врятуватися, треба повернутися до первісної тварини, або вийти за людські межі. Не важко здогадатися, що Винниченкові персонажі обирали друге. Хоча не всі. Є в оповіданні, як і в романі Кізі, «справжні божевільні», що бій з жорстокою реальністю вже програли, а умови їхнього перебування в цих закритих установах, м'яко кажучи, зовсім не були гуманні.

«Політ над гніздом зозулі» і «Хвостаті» демонструють, що божевілля кожного персонажа не є безпричинним, як «божа кара» за гріхи чи так зване «юродство», а спровоковане дією конкретних фатальних обставин, перед якими людина беззахисна і безсила. Його спричиняє неадекватна соціально-політична обстановка, бо в контексті «хворої епохи» категорії «безумства світу» і «безумства особистості» взаємопов'язані і взаємозумовлені естетичними установками авторів. Головні персонажі виступають проти лицемірства та суспільної дисгармонії. Їхнє божевілля – не кінцева стадія хвороби, а спосіб самопізнання, втечі, шлях до зцілення і прозріння. Незважаючи на їхній психічний стан і деструктивну поведінку, вони здатні на відчайдушні вчинки заради інших, засвідчуючи свою вищість над позірною «нормальним» оточенням.

У підрозділі 4.2. «Дитячий текст Володимира Винниченка: простір фольклору й модерну» минуле досліджується крізь призму дитинства, з якого ми усі родом, за Михидою. І хоч модерністи не надто активно займалися створенням дитячої літератури, Мішель Філіпс все ж констатує, що на початку ХХ століття вона була в моді. Навіть більше, представники напряду мали на меті поставити «культуру дитинства» і його «соціальну конструкцію» в один ряд із нагальними питаннями гендеру, класу, сексуальності та раси, адже дитячі травми, комплекси та неправильне виховання безпосередньо впливають на формування світогляду і характеру дорослої людини.

«Сховищем минулого» та генетичним кодом будь-якої нації, що передається від покоління до покоління і втілює світоглядні, ментальні та ціннісні орієнтири людства, його філософію, естетику, історичну дійсність, є фольклор. Саме тому в контексті модерністської літератури доцільно говорити про літературно-фольклорні кореляції, через які передається досвід і зв'язок поколінь, а час та простір оживає. Вони є надзвичайно продуктивними для художньої творчості, адже здатні «поповнити» її зміст різноплановими сюжетами, образами, символами та ідеями. Міфологічні образи в літературному творі модерністів несуть у собі символічний заряд, вони пояснюють космічну природу Всесвіту і наше місце перебування у ньому. Для української літератури вони є маркерами національної ідентичності та життєвими орієнтирами.

Ми виокремили для аналізу два оповідання Володимира Винниченка, в яких фігурують діти, – «Віють вітри, віють буйні» та «Гей, хто в лісі, озовися». У них поряд із головними персонажами реального світу з'являються фольклорні образи так званих велесичів, а саме – домовик і лісовик, у трактуванні яких письменник суттєво змінює акценти. Переосмислення змісту фольклорного матеріалу, пародіювання міфічних персонажів, дають йому можливість, з одного боку, надати своїй розповіді епічного характеру. З іншого – зведення реальності і фантастики в одному художньому просторі дозволяє авторові створити власне «полотно», на якому чітко й детально вимальовуються всі елементи, що складають сутність сучасної йому дитини. Використовуючи образ «того» (фольклорного «домашнього духа») у творі «Віють вітри, віють буйні», Винниченко знайомить своїх персонажів та, відповідно, маленьких читачів із традиційними уявленнями про добро і зло, справедливість і покарання. У «Гей, хто в лісі, озовися» міфічний лісовик проходить літературну трансформацію. З його допомогою розкривається психологічний стан персонажа, особливо тоді, коли він опиняється у межовій, стресовій ситуації.

Літературно-трансформовані герої виконують в текстах не лише функцію номінації, а й мають прагматичне забарвлення. І «той» (невидимий), і «Корчун» (людиноподібний) поводять себе в оповіданнях лише так, як того вимагає фольклорна традиція. Літературні образи домовика і лісовика доводять, що народні вірування – це надзвичайно консервативна і стійка сфера духовного світу людини. Навіть найбільші скептики підсвідомо припускають можливість існування демонів. Тому народна пам'ять про домашніх духів не зникає, а й досі зберігає чимало цінного та архаїчного. За допомогою фольклорних елементів

письменник створює універсальний набір цінностей, важливих для розвитку не лише української, а й світової культури. А також показує, як досвід минулого впливає на майбутнє і як «традиційна мудрість» може трансформуватися, підлаштовуючись до реалій сучасності.

Зображаючи світ очима дитини, Винниченко приходять до висновку, що на його пізнання впливають сімейні методи виховання, моральні цінності та оточення, особливо ті соціальні ролі, які воно представляє. Завдання дорослих вберегти дитячу душу від травми, бо вона є вразливою точкою (за Мішель Філіпс), через яку твориться наше майбутнє.

А воно, як показує досвід людства, загрозливе і не надто оптимістичне. У підрозділі 4.3. *«Володимир Винниченко і модерністська антиутопія: літературне моделювання часу та суспільства»* майбутнє – це та категорія часу, яку модерністська література пропонує передбачити і спроектувати за допомогою жанру антиутопії, що в нашій літературі представлена «Сонячною машиною» Володимира Винниченка. Думки про кінець світу (абсолютне або часткове знищення цивілізації) були характерними для тривожного ХХ століття, в якому стало очевидним, що прискорити його можуть не так техногенні або природні катастрофи, як глобальні світові війни, особливо ядерні або біологічні.

Час і простір, описаний у «Сонячній машині» Винниченка, представляє деформовану реальність із загостреними соціальними, політичними та психологічними проблемами. Авторів вдалося зобразити кризу традиційних поглядів на суспільство та індивідуальність, висловити характерні для модерністів сумніви стосовно науково-технічного прогресу, дослідити руйнівні наслідки запровадження тоталітарних ідеологій та механізації суспільства. Роман Винниченка ми порівняли з типологічно близьким до нього твором китайського модерніста Лао Ше «Записки про котяче місто». Обидва твори не лише поставили під сумнів ідею ідеального майбутнього і закликали уважно придивитися до проблем влади, соціальної справедливості та свободи особистості, вони, як і будь-які інші антиутопії світу, стали пересторогами, що утворення тоталітарного суспільства та необдумане використання технологічних інновацій, можуть спричинити втрату ідентичності і перетворити людину на один із механізмів велетенської машини. Їх практична мета – показати, що недбале ставлення людства до власної свободи, честі, гідності та індивідуальності, а також небажання критично мислити може обернутися для нього непоправною втратою не лише базових суспільних прав, а й власної державності. Адже байдуже, обмежене, пасивне суспільство є ідеальним підґрунтям для тоталітаризму – диктаторського режиму, який за допомогою жорсткого контролю, прямого збройного насильства і масових інформаційних маніпуляцій впроваджує в життя ефемерні доктрини деспотичних лідерів, ігноруючи інтереси народу, що поступово деградує.

Як бачимо, у ситуації глобальної антропологічної та літературної кризи, проза невпинно шукає нові форми та способи зображення. Аналізовані антиутопії В. Винниченка і Лао Ше багато в чому випередили епоху, в якій були написані. У них знайшла своє відображення ціла низка постгуманістичних

проблем, з якими зіткнулося людство, втративши статус «центричності»: знецінення особистості, штучна механізація, суспільна деперсоніфікація та скептицизм. «Записки про котяче місто» і «Сонячна машина» стали важливими літературними творами, які змушують своїх читачів мислити і діяти. Їх невтішні висновки в тому, що тоталітарне суспільство, навіть високорозвинене, знищує демократію, легко поневолює особистість і визначає її життєустрій.

Пасивна суспільна позиція жителів Котячого міста (Китаю часів Мао Цзедуна) показала, що їх майбутнє під загрозою, а тоталітарній владі дуже легко домінувати над системою. Капіталістичне суспільство ж Винниченка – надзвичайно активне, шукає нові винаходи, нові блага, союзи й об'єднання, прагне за будь-яку ціну покращити своє існування. Воно помилково вважає Сонячну машину, символ науково-технічного прогресу, панацеєю від усіх проблем – економічних, соціальних і політичних. Але письменник переконливо доводить, що статус «надлюдини» неможливо здобути, відкидаючи суспільний обов'язок праці. Інакше – людство деградує до статусу примітивної жуйної тварини. Що ж стосується наукових винаходів, то важливо, щоб виключну владу над ними мала людина, а не навпаки (ще одне пророче застереження Винниченка!). В іншому випадку – їх активне залучення до створення нового суспільного ладу матиме непередбачувані наслідки.

Попри зовнішню відмінність аналізованих романів, знаходимо в них безліч спільних точок дотику. Це дає нам підстави говорити як про універсальність літературного жанру антиутопії, так і про міжкультурну схожість та європоорієнтованість українсько-китайської художньої прози ХХ століття.

ВИСНОВКИ

Модернізм, що на початку ХХ століття позиціонувався як багатовимірний культурологічний феномен епохи *fin de siècle*, став не лише європейським, а й глобальним кодом оновлення та переосмислення традиційного художнього мислення. Тому його поява на українських просторах цілком закономірна й очікувана, так само, як і у творчості Володимира Винниченка, що інтерпретував модерністський світогляд через призму націоналізму та філософії. Транслюючи нове бачення світу, письменник занурювався у внутрішні стани своїх персонажів та в їх свідомість, зображав конфлікти, що відбувалися на стику розуму і моралі, соціуму та особистості і понад усе хотів показати хаос сучасності. Його творча спадщина дозволяє простежити взаємозв'язок національних традицій та європейських інтелектуальних впливів і доводить, українська література не запозичувала модерністські тенденції, а власними мистецькими зусиллями їх творила «зсередини» – особливо руками Винниченка, синкретична індивідуально-авторська модель модернізму якого стала об'єктом нашого дослідження.

Розглядаючи модернізм у перспективі та ретроспективі, ми встановили спільні дефініції для європейського та українського варіантів напряму: раціоналізм (просвітницький, технологічний і науковий), індивідуалізм,

експеримент, інтертекстуальність, «множинність» та «паралакс» і з'ясували основні етапи розвитку модернізму. Найперше, проаналізували циклічну теорію Освальда Шпенглера і показали, що для нас вона є не просто описом історії цивілізацій, а методологічною рамкою, що моделює циклічний розвиток культур, а в межах цього руху визначає місце мистецтва і дозволяє глибоко осягнути еволюційний характеру модернізму та його синкретичну здатність, що проявилася у Володимира Винниченка.

Констатовано, що модернізм, як і будь-яке культурне явище, пройшов власний динамічний шлях зародження, трансформації та оновлення і змодельовано послідовність його «переходів» за допомогою соціально-еволюційної теорії Клера Грейвса «Spiral Dynamics» – на початку становлення напрям розпочав із етапу заперечення традиції і поступово переходив до складніших рівнів синтезу, інтеграції та власного самоусвідомлення. У розрізі аналізу модерністської творчості Володимира Винниченка, використання такої моделі особливо продуктивне. Воно демонструє, що художнє мислення письменника – це не лише динаміка модерністського світогляду, а ще й можливість піднятися на новий виток, на якому, ймовірно, відбувається синтез індивідуального та соціального.

Сучасні модернізмознавчі студії, що помітно активізувалися на початку ХХІ століття, запропонували розширене бачення напряму, акцентуючи увагу на його глобальному характері та на існуванні локальних модернізмів, що не наслідують європейський зразок, а є формами його естетичної експресії, залежними від конкретних історичних контекстів, соціальних катаклізмів, війн, урбанізації та науково-технічного прогресу. Таким був, власне, український модернізм, який в часі збігався з європейським і навіть розвивався за подібними з ним естетичними принципами, однак утвердив власну автономність дискурсу. Через багатовіковий статус колонії наш варіант модернізму найбільше уваги приділяв ідентичності, повністю підтверджуючи думку Саймона Дюрінга, що література є двійником націоналізму. Адже в той час, як письменники вільної Європи займалися виключно питаннями реорганізації традиційного художнього сприйняття, модерністи України змушені були ще й засобами літератури боротися за збереження своїх національних особливостей, визнаючи елементи народної культури смисловим кодом нашої унікальності та обираючи сферою своєї діяльності, за Михидою, «націю як текст».

Для Володимира Винниченка український та європейський модернізм став фундаментом, на якому він збудував свій трансформований і переосмислений варіант напряму. На сторінках його літературних творів відбувався підйом культурного і мовного націоналізму. Тут письменник мав вдосталь рішучості, якої йому так забракло, коли він був політиком. Модернізм дозволив йому говорити зі своїм читачем мовою модерну, зачіпати заборонені теми, легалізувати потяги, поєднати мистецтво, політику, філософію та ідеологію, створити нового героя і вільно експериментувати з його поведінкою та вивести, нарешті, українську літературу на європейський рівень.

Використавши із концепції «планетарного модернізму» Сюзен Фрідман ідею множинності точок зору (метафору «тринадцяти поглядів на чорного дрозда» за Уолесом Стівенсом), ми трактуємо творчість Винниченка як явище, що має відкриту художню систему, зорієнтовану на глобальний діалог культур. Модерністська свідомість письменника поєднувала космополітизм із гострим відчуттям національної приналежності та демонструвала його унікальну здатність адаптації європейських ідей без втрати ідентичності.

Епоха, в якій Володимир Винниченко творив модель свого синкретичного модернізму, була глибоко травмована соціальними катаклізмами, війнами, революціями та руйнуваннями і створила стан так званого колективного психічного надлому. Маємо на увазі суспільну травму, що змусила Винниченка дивитися на світ крізь призму постгуманізму, який понад усе прагнув трансформувати традицію, пам'ять і гендерні ролі. Модернізм письменникової творчості доводить, що описана в ній криза суспільних цінностей не може інтерпретуватися виключно як етична або філософська проблема. Вона є глибинною травмою модерністського світу, з якої народилися «нові люди» – носії болю та роздвоєння, шукачі нового підґрунтя для життя.

Підтверджуючи глобальні виміри модернізму, а також теорію цивілізаційної травми, ми вийшли за межі традиційного аналізу модернізмознавчої системи координат і зосередили увагу на східно-азійському. Для цього відшукали спільні точки дотику у творчості Володимира Винниченка і китайського модерніста Лу Сіня і довели, що жодні бар'єри (політичні, ідеологічні, географічні, релігійні, мовні, ментальні) не здатні зупинити інтелектуальний обмін не лише в межах націй, а й цілих культур. Тому травми цивілізаційного розриву необхідно долати, налагоджуючи культурний та інтелектуальний діалог. Володимир Винниченко і Лу Сінь демонструють модерністський спосіб, як через експерименти з формою і внутрішній монолог можна представити психологічні, соціальні та культурні травми. У критичних ситуаціях їх персонажі долають відчуження і пасивний стан, пробуджуючи власну життєву силу і бажання змін. Саме тому, література у модернізмі стає інструментом переосмислення особистих і суспільних травм.

Не лише соціальний, а й політичний контекст здійснював очевидний вплив на епоху модернізму. Популярна постколоніальна теорія показує зв'язок сучасності з колоніалізмом і ним пояснює політичну заангажованість національних модерністських літератур. У Винниченка політичний дискурс отримав художню форму, а численні щоденникові записи свідчать про постійні хитання в бік творчості або державотворення. Навіть на схилі літ, давно оголосивши про закінчення політичної кар'єри, думки про місійність не покидають письменника, тому теми збройних конфліктів у нього не завершуються революцією і Другою світовою війною, а переростають в третю – «холодну» і «планетарну», яку автор передчував і якої сильно боявся (природу Винниченкового песимізму і страхів пов'язуємо з травмою колоніалізму. Звідси – комплекс меншовартості письменника, постійне бажання переписати готові твори, часті вагання «потрібності / непотрібності» того, що він робив).

Суспільні та політичні травми модернізму значно вплинули й на його естетику та змусили переглянути традиційні уявлення про красу і високе мистецтво. Відбулася поступова зміна естетичної парадигми від піднесеного до жахливого, а категорії краси та моральності у Винниченка-письменника стали антагоністами і мало не в кожному творі стикалися лобами. Окреме місце у модернізмі займає поняття «естетика травми», а в англomовному літературознавстві з'являється ще й визначення «інвалідний модернізм», за допомогою якого можна показати, що фізична вада – це не маркер неповноцінності, а непросте вираження людської відмінності. Що ж стосується естетичного смаку Винниченка-модерніста, то він специфічний, парадоксальний та експериментальний. Дозволяє бути одночасно творцем, реципієнтом і критиком своїх та чужих творів, що завжди покладається на чуттєве сприйняття, дає волю неприборканим бажанням, нічим не обмежує творчі шукання, для яких у ХХ столітті було надбагато перспектив. Наприклад, досягнути модерністську синтезуючу направленість і продемонструвати в літературі міжмистецькі зв'язки. Винниченко якісно використовував свою синестезійну здатність і в художніх творах майстерно поєднував звук, колір, запах, форму та слух. Зважаючи на те, що письменник мав безпосереднє відношення до малярства, цілком очевидно, що у його літературній спадщині вагоме місце займало образотворче мистецтво. Він «переніс» до неї живописний етюд, шкід, арабеск, ескіз, панораму, акварель, образок, фрагмент, силует тощо. Емоції своїх персонажів символічно передавав через опис природи, тому деякі його твори схожі на суцільний пейзаж. А під масками Винниченкових героїв-художників ховалися численні риси самого автора, про які він не зміг би ніколи заговорити прямо. Застосовуючи «масковий» прийом, письменник створював багатогранних персонажів – раціоналістів-філософів-митців-громадян, які наглядно демонстрували правдиве «Я» Винниченка – дієве, складне, суперечливе, відкрите до самопізнання, експерименту і творчості.

В контексті взаємодії літературно-скульптурних образів Винниченко демонструє тенденційні підходи до аналізу інтермедіальних мистецтв, які визнають за будь-яким художнім твором право бути багатоплановим, синтетичним і взаємопроникним. Зв'язок літератури і музики теж очевидний. У модерністських творах Винниченка зустрічаються музичні елементи, експерименти з ритмом, темпом і звуком прозової оповіді, щоб передати настрій або певний емоційний стан. Письменник відтворює враження своїх героїв від почутих мелодій, будує яскраві асоціативні ряди, викликані музикою, описує майстерні виконання музичних творів. «Музичний фон» дозволяє творити додаткові смисли, досягати акустичних ефектів, оживляти природу, надавати їй додаткового звучання.

Кожна міжмистецька кореляція – це спроба Винниченка-модерніста вийти за межі традицій та правил і шукати нових способів вираження накопиченого досвіду. А активні експерименти письменника відображали складність і багатогранність світу, в якому він жив і в межах якого творив власний час і простір. Адже хронотоп для модерністів був способом бачити і реагувати на світ

та можливістю ним маніпулювати. Саме так ми трактуємо їх способи стиснення часопростору, коли швидкість розгортання подій стирає відстані, а вони, відповідно, прискорюють час, або часопросторове дистанціювання, яке взаємопов'язує людей і території та поширює їх на все більші, та більші відстані.

В модерністській літературі гра з хронотопом виглядає особливо ефектно. Нам вдалося продемонструвати, наскільки різноманітною може бути просторова уява модерніста Винниченка. У Стівена Керна ми запозичили «схему», за допомогою якої виділили три модуси часу – теперішнього (сучасність письменника, так звана «хвора епоха»), минулого (світ дитинства, закорінений у фольклорі – джерелі національної ідентичності) і майбутнього (вигадані світи, спроектовані антиутопіями), які, з філософської точки зору, акумулюють в собі увесь можливий природний людський досвід та об'єднали їх з картографічним простором – формою (мала і велика проза), площею (місце, де відбувається дія), відстанню (Америка–Україна–Китай) і напрямком (Захід–Схід).

У результаті ми співвіднесли теперішній час Винниченка із відчуттям «хворої епохи», яка, депресивно реагуючи на криваві війни та революції, стала дійсністю для письменника і надзвичайно специфічним простором для його творів. З її допомогою автор досліджував межі реальності, свідомості та ідентичності і дивився на недуги людства не як на змінений психічний стан, а як на метафору соціальних, культурних і навіть космологічних криз, що на початку ХХ століття стали глобальними.

Простір минулого ми дослідили крізь призму дитинства, з якого ми усі родом, за Михидою. «Сховищем минулого» і генетичним кодом будь-якої нації, що передається від покоління до покоління і втілює світоглядні, ментальні та ціннісні орієнтири людства, його філософію, естетику, історичну дійсність – є фольклор. Саме тому в контексті модерністської літератури доцільно говорити про літературно-фольклорні кореляції, через які передається досвід і зв'язок поколінь, а час та простір оживає. Вони є надзвичайно продуктивними для художньої творчості, адже здатні «поповнити» її зміст різноплановими сюжетами, образами, символами та ідеями. Міфологічні герої в літературному творі модерністів несуть у собі символічний заряд, вони пояснюють космічну природу Всесвіту і наше місце перебування у ньому. Для української літератури вони є маркерами національної ідентичності та життєвими орієнтирами.

Майбутнє – це та категорія часу, яку модерністська література пропонує передбачити і спроектувати за допомогою жанру антиутопії, що в нашій літературі представлена «Сонячною машиною» Володимира Винниченка. Думки про кінець світу (абсолютне або часткове знищення цивілізації) були характерними для тривожного ХХ століття, в якому стало очевидним, що прискорити його можуть не так техногенні або природні катастрофи, як глобальні світові війни, особливо ядерні або біологічні.

Час і простір, описаний у «Сонячній машині» Винниченка, представляє деформовану реальність із загостреними соціальними, політичними та психологічними проблемами. Автору вдалося зобразити кризу традиційних поглядів на суспільство та індивідуальність, висловити характерні для

модерністів сумніви стосовно науково-технічного прогресу, дослідити руйнівні наслідки запровадження тоталітарних ідеологій та механізації суспільства. Практична мета антиутопії – показати, що недбале ставлення людства до власної свободи, честі, гідності та індивідуальності, а також небажання критично мислити, може обернутися для нього непоправною втратою не лише базових суспільних прав, а й власної державності. Адже байдуже, обмежене, пасивне суспільство є ідеальним підґрунтям для тоталітаризму – диктаторського режиму, який за допомогою жорсткого контролю, прямого збройного насильства і масових інформаційних маніпуляцій впроваджує в життя ефемерні доктрини деспотичних лідерів, ігноруючи інтереси народу, що поступово деградує.

Узагальнюючи результати дослідження, стверджуємо, що модерністська творчість Володимира Винниченка постає як багатовимірний феномен, який виходить за межі національного контексту. Його художнє мислення поєднує інтелектуальну рефлексію з інтуїтивним пізнанням світу, а синкретизм жанрових і стильових форм забезпечує органічну єдність українського і європейського модернізму.

Постать українського письменника в історії літератури ще й досі сприймається суперечливо. Але в такій неоднозначності підкреслюється її актуальність для сучасного винниченко- і модернізмознавства. Увага до Винниченкових ідейно-естетичних концепцій у вимірі філософії, культурології та літературознавства відкриє ще не одні перспективи для подальшого дослідження модернізму в контексті України та світу.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Розділ у закордонній колективній монографії

1. Кобзей Н. Синтез мистецтв у творчості Володимира Винниченка. Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries : Scientific monograph. Volume 2. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. Р 271–289. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-33>

Статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б»

2. Кобзей Н. Мовна картина світу В. Винниченка крізь призму його наратологічної концепції. *Studia Methodologica*. 2014. Випуск 37. С. 171–179. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6263/1/Kobzey.pdf>
3. Кобзей Н. «Естетика потворного» в оповіданнях В. Винниченка «Чудний епізод» та «Рабині справжнього». *Філологічні трактати*. 2015. № 2. Т. 7. С. 14–22. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/40918/1/Kobzey_Opovidannya_Vynnychenka.pdf;jsessionid=2FE12E0448DF48F1A8FEA65350BAFF06

4. Кобзей Н. Вітаїстичні експерименти Володимира Винниченка в тюремному оповіданні «Глум». Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2014–2015. Випуск 42–43. С. 116–121. URL: https://kul.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/46/2018/11/Visnyk_Filolohiia_2014-2015_Vypusk_42-43.pdf
5. Кобзей Н. Інтермедіальні зв'язки у творчості Володимира Винниченка. *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. Випуск LXXXI. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-81-1>
6. Кобзей Н. Екфразис у творчості Володимира Винниченка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2020. Випуск 45. Том 1. С. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.45-1.9>
7. Кобзей Н. Скульптурні описи в канві художніх творів Володимира Винниченка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 2. С. 216–220. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/37>
8. Кобзей Н. «Літературно-скульптурні» кореляції у творчості Володимира Винниченка. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Випуск 21 (1). С. 278–282. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.52>
9. Кобзей Н. Автобіографічний образ художника в оповіданні В. Винниченка «Олаф Стефензон». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2022. № 54. С. 152–155. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.54.37>
10. Кобзей Н. «Літературно-музичні» кореляції у малій прозі В. Винниченка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2022. Випуск 49. С. 100–106. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.15>
11. Кобзей Н. Зображальне мистецтво в художньому світі Володимира Винниченка. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22 (1). С. 215–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.37>
12. Кобзей Н. Своєрідність авторської іронії у зображенні театрального середовища в оповіданні В. Винниченка «Антерпреньор Гаркун-Задунайський». *Академічні студії. Серія : Гуманітарні науки*. 2022. Вип. 4. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.4.1>
13. Кобзей Н. В. Творчість Володимира Винниченка і Лу Сіня : проблеми генетико-типологічної спорідненості. *Китаєзнавчі дослідження*. 2023. № 1. С. 213–220. DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2023.01.080>
14. Кобзей Н. Літературно-фольклорні кореляції в дитячих оповіданнях Володимира Винниченка. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2023. Випуск 1. С. 11–17. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2023.1.4>
15. Кобзей Н. Фольклорно-міфологічні образи Домовика і Лісовика в художній площині дитячих оповідань В. Винниченка. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка : Слово*. 2023. № 18 (69). С. 349–363. DOI: 10.31471/2304-7402-2023-18(69)-349-362

16. Кобзей Н., Михида С. Смак у тексті й поза текстом: естетичний та літературознавчий аспекти. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2023. № 205. С. 131–142. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-19>

Статті у періодичних наукових виданнях держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу

17. Кобзей Н. Образ героя-художника на матеріалі творів Володимира Винниченка. *Pomiedzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2022. Том 4. Випуск 1. С. 108–114. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/2177837>

18. Кобзей Н. Аналіз малої прози В. Винниченка крізь призму культурологічної теорії О. Шпенглера. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7(51). С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.6>

19. Кобзей Н., Михида С. Тема божевілля в оповіданні Володимира Винниченка «Хвостаті» та романі Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі». *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2024. Випуск XII/2. С. 219–233. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2024.12.2.15>

Наукові праці в періодичних виданнях, що входять до бази даних Scopus та Web of Science

20. Kobzei N., Ieliseienko A., Pysarska N., Diachuk L., Rak M. The philosophical impact of european fiction on contemporary views of war and peace. *Synesis*. 2024. № 3 (16). P. 99–118. (Web of Science). URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/11834%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/11834%20(3).pdf)

21. Kobzei N., Syvachuk N., Yuhan N., Posmitna V., Opryshko N. Sinergias lingüístico-literarias en la filología Ucraniana moderna. *Revista Eduweb*, № 3 (18). P. 252–263. (Web of Science). DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.19>

22. Kobzei N., Andrushchenko T., Vashchenko K., Sosnytskyi Y., Parkhomenko I. Studying the interaction of art with sociocultural and political processes. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. № 7 (10). p. 2024242 (Scopus). URL: <https://10.31893/multirev.2024242>

23. Kobzei N. Toward Perpetual Peace in Ukraine : Reception of I. Kant in the Literary and Philosophical Reflections of V. Vynnychenko and the Present. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2024. № 11. P. 71–86. (Scopus, Web of Science). DOI: <https://doi.org/10.18523/2313-4895.11.2024.71-86>

24. Kobzei N. Typological Closeness in the Works of V. Vynnychenko and Lu Xun. *Comparative Literature East & West*. 2025. 1–9. <https://doi.org/10.1080/25723618.2025.2554443>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

25. Кобзей Н. Інтермедіальні зв'язки у творчості Володимира Винниченка. Окриленість словом : збірник наукових праць на пошану професора Степана Хороба. Івано-Франківськ, Місто НВ, 2019. С. 428–434.

26. Кобзей Н. В. Інтермедіальний аналіз художньої творчості Володимира Винниченка. Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 24–25 травня 2019 рік року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних дослідження», 2019. Ч. 1. С. 27–31.

27. Кобзей Н. У мистецькому полоні (творчість Володимира Винниченка в контексті української синкретичної культури кінця XIX – середини XX століття). Наука, освіта та суспільство: актуальні проблеми теорії та практики: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 10 грудня 2022 р.). Житомир: ЦФЕНД, 2022. С. 29–32. URL: <https://www.economics.in.ua/2022/11/10-2022.html>

28. Кобзей Н. В. Революція 1917 – 1920 років в Україні на сторінках літературних творів Володимира Винниченка. *Modern Trends in The Development of Science and Technology*. December 12–13, Innsbruck, Austria, 2022. P.141–148.

29. Кобзей Н. В., Михида С. П. Постмодерна естетика в романі В. Винниченка «Сонячна машина». Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст» (30 листопада 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 12–15.

30. Кобзей Н. Криза гуманістичних ідеалів XX століття. *The XXIV International Scientific and Practical Conference «Current scientific opinions on the development of current education»*, June 19–21, Milan, Italy. 2023. P.106–108. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/05/Current-scientific-opinions-on-the-development-of-current-education.pdf>

31. Кобзей Н. Жанр антиутопії у творчості В. Винниченка. *Modern problems of science, education and society* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2023. С. 58–62. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-19-21.06.23.pdf>

32. Кобзей Н. Антивоєнна концепція Володимира Винниченка в образах. Динаміка української літератури і фольклористики та їх викладання у вищій школі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2024. С. 128–130. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/44489?show=full&locale-attribute=en>

33. Кобзей Н. Руйнуючи географічні кордони: планетарний модернізм Володимира Винниченка. Художні феномени в історії та сучасності («Життя в обмеженнях і без»): тези доповідей XI Міжнародної наукової конференції (11 квітня 2025 року, Харків, Україна). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 52–53. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/9c163685-842d-4b8f-93db-f217d1c1b334/content>

АНОТАЦІЯ

Кобзей Н. В. Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2025.

Творчість Володимира Винниченка розглядається як цілісний модерністський текст із динамічною зміною світоглядних парадигм, сформований на спільних засадах українського та європейського модернізму, збудований на синкретизмі та національній політичній ідентичності. Метою дисертації є комплексне осмислення його спадщини як феномена модерністського мислення в контексті світової літератури початку ХХ століття.

Встановлено, що розвиток модернізму має циклічний, спіралеподібний характер і досяг найвищого рівня завдяки внутрішній динаміці та численним течіям, формуючи поліцентричне явище з локальними варіантами. Український модернізм постає автономним сегментом світового літературного процесу, зорієнтованим на національну ідентичність та «націю як текст».

Винниченко створив трансформований українсько-європейський модернізм із культурними й мовними акцентами, що давали змогу формувати нові художні стратегії, поєднувати мистецтво, політику та філософію, експериментувати з героями та творчими формами. Його синестезійні поєднання звуку, кольору, запаху, форми й слуху, інтеграція живопису, скульптури та музики, а також робота з трьома модусами часу й просторовими координатами підкреслюють синкретичний характер українського модернізму Винниченка та його автономність від національних і географічних обмежень.

Ключові слова: модернізм, синкретизм, спіральна динаміка, теорія травми, модерністська естетика, міжмистецький взаємозв'язок.

ABSTRACT

Kobzei N. V. Volodymyr Vynnychenko in the syncretic field of modernism. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philology in the specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2025.

At the beginning of the 20th century, Volodymyr Vynnychenko emerged as a significant figure in Ukrainian and European culture, representing modernist syncretism and a combination of various forms of creative self-realization. His legacy needs to be understood within the framework of modernism as a space where ethical, aesthetic, and worldview paradigms intersect. The relevance of this study is determined

by the need for a comprehensive analysis of the syncretic nature of the writer's work, which integrated features of Ukrainian and European modernism. Despite existing scientific research, Vynnychenko's modernist discourse remains fragmentarily studied, which complicates the rethinking of his authorial method and the definition of the place of Ukrainian modernism in the pan-European context.

Volodymyr Vynnychenko's work is considered as a holistic modernist text with a dynamic change of worldview paradigms, formed on the common foundations of Ukrainian and European modernism and built on syncretism, national and political identity.

The aim of the dissertation is to comprehensively examine the literary heritage of Volodymyr Vynnychenko as a holistic phenomenon of modernist thinking in the context of modern world literature of the early 20th century. The scientific novelty lies in the conceptual study of his work as a syncretic, transformed model of Ukrainian and European modernism. The writer's artistic worldview is reconstructed through the prism of Oswald Spengler's theory and Claire Graves's «Spiral Dynamics» by Clare Graves, an author's concept of levels and types of understanding modernism has been developed, and inter-artistic and intercultural (Ukrainian-Chinese, Japanese, American) parallels of his work have been outlined.

It has been established that the development of modernism is gradual and cyclical, spiral-like in nature, like the evolution of man and civilization. Understanding modernism as a global cultural project made it possible to correlate the stages of its formation with the levels of evolution in Clare Graves' theory of «Spiral Dynamics». Modernism reached its peak thanks to internal dynamics and the emergence of numerous artistic movements that defined the cultural process of the first half of the 20th century. The polycentric nature of modernism is emphasized, within which local versions are formed, determined by historical, social, and technological factors. In this context, Ukrainian modernism appears as an autonomous segment of the world literary process, oriented toward the formation of national identity and the understanding of «the nation as text».

It has been proven that Volodymyr Vynnychenko formed a transformed version of modernism on Ukrainian-European soil, in which cultural and linguistic national accents are strengthened. The social sensitivity and emotional tension of his creative «I» led to a combination of ethical maximalism, social responsibility, and criticism of reality, which defines the expressionist character of his modernist writing with features of the Promethean archetype.

Modernism opened the possibility for Vynnychenko to form new artistic strategies, combine art, politics, and philosophy, create a new type of hero, and experiment with his behavior. His work appears as a holistic artistic and intellectual system, open to dialogue and aimed at overcoming the crisis of the early 20th century, in which Nietzschean, psychoanalytical, Spenglerian, and Joycean influences are evident. Vynnychenko rethought the image of man through post-humanism: his characters are ethically transformed Nietzschean *Übermenschen*, skeptical of traditions, spirituality, and power, constantly searching for the meaning of life and reevaluating values.

The global horizons of Ukrainian modernism are confirmed by the common features of Vynnychenko's and Lu Xun's work, which demonstrates a direct connection between Europe and the East. Its development took place synchronously in different national contexts, with possible delays due to historical, cultural, and political factors.

The study highlights the connection between modernism and colonialism, which explains the political engagement of national modernist literatures, particularly that of Vynnychenko, and the influence of trauma on aesthetics and the rethinking of traditional ideas about art. It has been established that the writer skillfully combined synesthetic elements – sound, color, smell, form, hearing – integrating painting, sculpture, and music into literary text and creating new artistic strategies. Three modes of time are distinguished in his works – the present («sick era»), the past (folklore and childhood), and the future (dystopias) – and combined with the spatial coordinates of action (form, area, distance, direction). For Vynnychenko, modernism became an environment for the formation of his authorial style and conceptual thinking, where his works demonstrate autonomy from national and geographical limitations, intellectual and aesthetic innovations, and characters reflect different levels of consciousness, emphasizing the syncretic nature of his Ukrainian modernism.

Key words: modernism, syncretism, spiral dynamics, trauma theory, modernist aesthetics, interartistic interconnection.